

ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTAS

**ŽMOGAUS TEISIŲ
ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE
2006
APŽVALGA**

Vilnius
2007

ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTAS

**ŽMOGAUS TEISIŲ
ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE
2006**

APŽVALGA

Vilnius
2007

UDK 342.7(474.5)
Žm-07

Redakcinė kolegija:

Henrikas Mickevičius, Asta Radvilaitė, Jolanta Samuolytė

TURINYS

APIE MUS	4	Vangi reakcija į rasizmo ir antisemitizmo apraiškas	29
PRATARMĖ	5	Nejautrumas seksualinėms mažumoms	30
SANTRAUKA	7	Siauras požiūris į pabėgėlius	31
TEISĖ Į PRIVATAUS GYVENIMO GERBIMĄ	9	Kylantys iššūkiai dėl musulmonų mažumos	32
Operatyvinės veiklos teisinis reguliavimas	9	Diskriminacijos apraiškos	33
Operatyvinės informacijos saugumas	10	MOTERŲ TEISĖS	36
Asmens kodo sudarymo ir naudojimo problemos	11	Teisė į darbą	36
Vaizdo stebėjimo sistemų panaudojimas	11	Moterys – silpnesnė ekonominė šalis	36
Biometriniai dokumentai	12	Padėtis šeimoje	36
Elektroninės darbo vietos kontrolė	13	Reprodukcinės teisės	37
Nepriklausoma duomenų apsaugos institucija	13	Seksualinis priekabiavimas ir smurtas šeimoje	37
TEISĖ Į SAVIRAIŠKOS LAISVĘ	15	Prekyba žmonėmis ir prostitucija	38
Persekiojimas už kritiką	15	VAIKŲ TEISĖS	40
Teisė rinkti bei gauti informaciją	16	Smurtas šeimose ir valstybinėse institucijose	40
Teisė skleisti informaciją	17	Psichologinės pagalbos prieinamumas	40
Užsakomoji žiniasklaida	17	Neįgalųjų vaikų ugdymas	41
Saviraiškos laisvė ir atsakomybė	18	Viešoji globa ir įvaikinimas	42
Teisė į taikių susirinkimų laisvę	19	ASMENŲ SU FIZINE NEGALIA BEI PSICHIKOS NEĮGALIŲJŲ TEISĖS	43
TEISĖ Į TEISINGĄ TEISMĄ	21	Fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymas asmenims su fizine negalia	43
Procesiniai pažeidimai	21	Asmenų su fizine ir psichine negalia integravimas į darbo rinką	45
Neprofesionalus ikiteisminis tyrimas	22	Problemos susijusios su asmens pripažinimu neveiksniu	45
Kompleksinės teismų reformos būtinumas	23	POLICIJA IR ŽMOGAUS TEISĖS	48
Konstitucinis teismas: pribrendusios reformos	24	Teisės į gyvybę užtikrinimas	48
DISKRIMINACIJA, RASIZMAS, ANTISEMITIZMAS IR KITOS NEPAKANTUMO APRAIŠKOS	27	Policijos areštinių problema	49
Romų bendruomenės integravimo problemos	27	Besitęsiančios organizacinės problemos	50
		Netinkamas pareigūnų elgesys	50
		ĮKALINTŲ ASMENŲ TEISĖS	52
		Reikalavimų neatitinkančios laisvės atėmimo įstaigų sąlygos	52
		Teisė į privataus gyvenimo gerbimą	54
		NUSIKALTIMŲ AUKŲ TEISĖS	57

APIE MUS

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) yra nepriklausoma, pilietinę visuomenę atstovaujanti nevyriausybinių organizacijų sąjunga, įsteigta 2003 metais, siekianti ugdyti atvirą ir demokratinę visuomenę konsoliduojant žmogaus teisių principus.

Instituto strateginiai tikslai:

- Stebėti žmogaus teisių įgyvendinimą Lietuvoje.
- Ugdyti pilietinės visuomenės gebėjimus stebėti ir veikti valstybinę žmogaus teisių politiką bei praktiką.
- Informuoti visuomenę apie žmogaus teisių pažeidimus.
- Atkreipti valstybės institucijų bei visuomenės dėmesį į socialiai pažeidžiamų asmenų teises ir galimus jų pažeidimų atvejus.
- Skatinti valdžios institucijas tobulinti teisės aktus, atsižvelgiant į žmogaus teisių apsaugos standartus.

Siekiant įgyvendinti savo tikslus, ŽTSI vykdo kasdienę valstybės institucijų

stebėseną, viešai reaguoja į padarytus ir potencialius žmogaus teisių pažeidimus. Institutas atlieka tyrimus, ruošia išvadas ir rekomendacijas, supažindina su jomis visuomenę. Skelbia viešus pranešimus ir rengia diskusijas aktualiais žmogaus teisių pažeidimų klausimais. Išimtiniais atvejais inicijuoja strateginių bylų nagrinėjimą teismuose bei rengia alternatyvias ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių institucijoms.

PRATARMĖ

Lietuvos Respublikos Konstitucija garantuoja platų spektrą politinių, pilietinių, socialinių, ekonominių bei kultūrinių teisių, kurių paskirtis – apsaugoti Lietuvos žmonių orumą, užtikrinti jų laisvę ir saugumą, sukurti lygias galimybes jų savirealizacijai. Siekdama įgyvendinti šiuos konstitucinius tikslus Lietuva prisijungė prie daugelio tarptautinių sutarčių, priėmė daugybę teisės aktų ir įsteigė ne vieną instituciją.

Nepaisant šių pastangų, nemažai žmonių jaučiasi nesaugūs, baiminasi laisvai reikštis, stokoja Lietuvoje teisingumo, nepasitiki valstybės institucijomis. Trys ketvirtadaliai respondentų, 2006 metais dalyvavusių visuomenės nuomonės apklausoje, pareiškė, jog mano, kad jų teisės buvo pažeistos, tačiau dėl to niekur nesikreipė. 74 procentai jų nesikreipė į valstybės institucijas dėl savo teisių gynimo, nes netikėjo, kad tai padės. Tad nenuostabu, kad išgyvename neregėto mąsto migraciją iš Lietuvos. Ji paaiškinama ne vien ekonominiais motyvais, ją taip pat sąlygoja žmogaus teisių neužtikrinimas.

Per septyniolika nepriklausomybės metų žmogaus teisių katalogo plėtimas bei apsaugos mechanizmų kūrimas buvo labiau ne racionalios valstybės politikos išdava, bet šalutinis rezultatas kitų, laikomų svarbesniais, politinių siekių. Dažnai konkrečių žingsnių gerinant žmogaus teisių apsaugą – įstatymų priėmimo, tarptautinių sutar-

čių ratifikavimo, institucijų steigimo – buvo imamasi todėl, kad jų reikalavo tarptautinės organizacijos, į kurias buvo siekiama įstoti. Priemonių – stojimas į Vakarų struktūras, su tikslais – demokratijos ir žmogaus teisių plėtojimas, painiojimas menkai prisidėjo prie žmogaus teisėms pagarbios kultūros kūrimo, lėmė nenuoseklumą, pavyzdžiui kuriant institucinę žmogaus teisių apsaugos infrastruktūrą. Tik 2002–2005 metais įgyvendintą nacionalinį žmogaus teisių planą galima laikyti teigiama planingo darbo išimtimi, nors ir ši planą inicijavo ne Lietuvos valdžios institucijos, o Jungtinių Tautų vystimosi programa (JTVP). Projektui pasibaigus, jis nebuvo pratęstas.

Daugelis politikų bei valstybės pareigūnų dar turi išsąmoninti, kad Lietuvos valstybingumas yra grindžiamas pagarba žmogaus teisėms. Ilgainiui jis yra pakertamas nesiimant sąmoningų pastangų kurti ir tobulinti veiksmingą valstybės žmogaus teisių politiką, o manipuluojant žmogaus teisėmis, siekiant siaurų politinių tikslų. Pastaraisiais metais susirūpinimu žmogaus teisių apsauga buvo paaiškinami politikų siekiai apsiginti nuo kritikos, išvengti teisinės atsakomybės, eliminuoti iš politinės kovos konkurentus.

Jau keli metai Lietuvoje yra kalbama apie nacionalinės žmogaus teisių institucijos, besiremiančios Jungtinių Tautų rėmuose patvirtintais Paryžiaus principais, įsteigimo būtinumą. Lietuvos valdžios institucijoms ignoruojant

ši klausimą, 2006 metais jis sulaukė tarptautinės institucijos dėmesio – Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos komitetas, išnagrinėjęs Lietuvos ataskaitą apie Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo įgyvendinimą, paragino Lietuvą apsvarstyti nepriklausomos nacionalinės žmogaus teisių institucijos įsteigimą.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) pasisako už nacionalinės žmogaus teisių institucijos įsteigimą. Jos pagrindiniai uždaviniai turėtų būti situacijos analizė, problemų, susijusių su žmogaus teisių apsauga, identifikavimas, prioritetų apibrėžimas, sprendimų siūlymas, visuomenės švietimas, tarpininkavimas ir koordinavimas tarp skirtingų nacionalinių, Europos ir tarptautinių institucijų.

Ši apžvalga yra pastangų atlikti vieną iš šių funkcijų – situacijos analizės – vaisius. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą buvo nutrauktas Europos Komisijos vykdytas žmogaus teisių situacijos Lietuvoje stebėjimas, pateikiant metines ataskaitas. ŽTSI užpildo atsiradusią spragą, tikėdamasis, kad anksčiau ar vėliau žmogaus teisių situacijos analizės funkciją iš jo perims nepriklausoma nacionalinė žmogaus teisių institucija.

Nuolat stebint ir apžvelgiant žmogaus teisių situaciją, išryškėja pokyčių dinamika, tendencijos, išaiškėja kurios problemos yra sprendžiamos ir kurioms

reikia skirti daugiau dėmesio. Todėl daugelyje valstybių yra ruošiamos metinės žmogaus teisių ataskaitos, padedančios valstybei formuoti racionalią ir nuoseklią žmogaus teisių politiką.

Ši, jau ketvirta, apžvalga paruošta remiantis ŽTSI tyrimais, su žmogaus teisėmis susijusių valstybės institucijų, nevyriausybių bei tarptautinių žmogaus teisių organizacijų dokumentais, žiniasklaidos monitorinio duomenimis, konsultacijomis su specialistais ir ekspertais. Apžvalgą ruošė darbo grupė: Klementina Gečaitė, Margarita Jankauskaitė, Agnė Kurutytė, Tadas Leončikas, Asta Radvilaitė, Eglė Samuchovaitė, Rokas Uscila, Jolanta Samuolytė ir Henrikas Mickevičius. Tarp institucijų, kurios pasidalino informacija ir ekspertinėmis žiniomis, atkirai paminėtinas Socialinių tyrimų instituto etninių studijų centras, ženkliai prisidėjęs prie apžvalgos paruošimo.

Esame dėkingi ekspertams bei institucijoms už jų įnašą ir tikimės, kad apžvalga pasitarnaus kaip informacijos šaltinis, sukels minčių bei diskusijų. Būtume dėkingi už pastabas ir komentarus dėl apžvalgos turinio.

Kęstutis Čilinskas

Žmogaus teisių stebėjimo instituto
valdybos pirmininkas

Henrikas Mickevičius

Žmogaus teisių stebėjimo instituto
direktorius

SANTRAUKA

Šioje apžvalgoje aptariama pagrindinių politinių ir pilietinių laisvių bei teisių padėtis Lietuvoje 2006-aisiais metais. Apžvelgiama teisė į privataus gyvenimo gerbimą, saviraiškos laisvė, teisė į teisingą teismą, diskriminacija, rasizmas, antisemitizmas ir kitos nepakantumo apraiškos bei žmogaus teisės policijos veikloje. Atskirai nagrinėjama pažeidžiamų visuomenės grupių – nusikaltimo aukų, įkalintų asmenų, asmenų su fizine negalia bei psichikos neįgalųjų, moterų ir vaikų, padėtis žmogaus teisių kontekste.

Tarp pagrindinių **teisės į privatų gyvenimą** problemų 2006 metais išliko operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo spragos, nepakankamas surinktos operatyvinės informacijos saugumo užtikrinimas, plito neparuoštas vaizdo stebėjimo sistemų diegimas, išryškėjo elektroninės darbo vietos kontrolės problema. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo tobulinimas nepalietė netinkamų asmens kodo sudarymo ir panaudojimo principų. Biometrinų dokumentų įvedimas pademonstravo suvokimo apie teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir budrumo, įdiegiant naujas technologijas, stoką.

Kaip ir praėjusiais metais, 2006 metų įvykiai Lietuvoje parodė, kad **teisė į žodžio laisvę** yra suvokiama valstybės

institucijų pareigūnų, žiniasklaidos bei visuomenės nepakankamai: buvo toliau fiksuojami politikų bandymai užgniaužti oponentų ir piliečių kritiką, kreipiantis į teisėsaugos institucijas bei teismus, užsakomoji žiniasklaida riboja piliečių teisę į objektyvios ir nešališkos informacijos gavimą, buvo užfiksuoti susirinkimų laisvės apribojimo atvejai, probleminėmis išliko streiko paskelbimo sąlygos.

Teisės į teisingą teismą praktinis įgyvendinimas liko probleminis. Besitęsiančiai visuomenės pasitikėjimo teismais ir teisėsaugos institucijomis krizei yra pagrindo – teismai neretai pažeidžia teisingo teismo garantijas, ikiteisminis tyrimas baudžiamosiose bylose yra vykdomas neprofesionaliai. Nepaisant akivaizdžių problemų, politinės valios imtis esminių reformų nebuvo. Atvirkščiai, politikai demonstravo atgyvenusį požiūrį į teismus, nepagarbą tarptautinio teismo sprendimui, delsė įgyvendinti reformas, kurios pagerintų piliečių galimybes ginti savo teises.

2006 metais buvo užfiksuoti **diskriminacijos, rasizmo, antisemitizmo ir kitokio nepakantumo atvejai**, kurie atspindi visuomenės neigiamus stereotipus apie tam tikras rasines, etnines, religines ir socialines grupes bei aukštą nepakantumo lygį jų atstovams. Labiausiai nemėgiama ir diskriminuojama tautinė grupė Lietuvoje išlieka romai. Pastebimai augo nepalankumas

musulmonams bei pabėgėliams. Lietuvoje vangiai reaguojama ir neefektyviai nagrinėjami diskriminacijos bei neapykantos atvejai.

Žiniasklaidos monitoringas bei visuomenės nuomonės tyrimai atskleidė, kad įgyvendinant **asmenų su fizine negalia bei psichikos neįgaliųjų teises**, yra nepakankamai pritaikoma fizinė ir informacinė aplinka asmenims su fizine negalia poreikiams, neužtikrinama jų bei asmenų su psichine negalia teisė į darbą. Išliko daugelis problemų, susijusių su asmens pripažinimu neveiksniu – asmens nedalyvavimas teismo procese, sprendžiant jo atžvilgiu neveiksnumo klausimą, teisės į teisinį atstovavimą neužtikrinimas, riboto veiksnio instituto nebuvimas bei neefektyvus globėjų atsakomybę užtikrinantis mechanizmas.

Vaikų teisių srityje svarbesnėmis problemomis liko smurto naudojimas prieš vaikus šeimose ir valstybės institucijose, psichologinės pagalbos neprieinamumas, neįgalių vaikų ugdymo neužtikrinimas bei problemos susijusios su vieša globa ir įvaikinimu.

Pagrindinėmis **moterų teisių** užtikrinimo problemomis išliko: teisės į darbą užtikrinimas, įdarbinimo programų neefektyvumas, silpnėjanti moterų ekonominė galia, vangūs problemos sprendimai dėl seksualinio priekabiaavimo, išnaudojimo, prekybos žmonė-

mis, patiriamo smurto šeimoje, santuoka nepagrįstų šeimų diskriminavimas, patiriami sunkumai, siekiant suderinti šeimos bei profesinį gyvenimą.

Vertinant **žmogaus teisių gerbimą policijos veikloje**, tenka konstatuoti, jog daugelis problemų liko neišspręstos iš praėjusių metų – tai standartų neatitinkančios sąlygos policijos komisariatų areštines, netinkamos pareigūnų darbo sąlygos ir elgesys, neadekvačiai vartojant fizinę jėgą, piktnaudžiaujant pareigomis, nemandagiai elgiantis su asmenimis bei naudojant alkoholį darbo metu. Neužtikrinamas teisės į gyvybę pozityvus aspektas.

Laisvės atėmimo įstaigose **įkalintų asmenų teisių** apsaugoje išryškėjusiomis problemomis buvo reikalavimų neatitinkančios laisvės atėmimo įstaigų sąlygos – perpildytos įkalinimo įstaigos, rūkymo toleravimas gyvenamosiose patalpose. Neužtikrinama įkalintų asmenų apsauga nuo kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio jų atžvilgiu. Išryškėjo teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejai – neužtikrinamas informacijos konfidencialumas apie asmens sveikatą, nustatyti nuteistųjų korespondencijos cenzūravimo atvejai, buvo pažeidžiama nuteistųjų teisė į pasimatymus.

Nusikaltimų aukų teisių apsauga 2006 metais pakito nežymiai. Priėmus reikiamus baudžiamųjų įstatymų pa-

keitimus ir papildymus, tarp pozityvių pokyčių paminėtinas didesnis aukų teisės į informavimą užtikrinimas. Dabar auka, pareiškusi norą, turi būti informuojama apie nusikaltusiojo suėmimą, įkalinimą bei paleidimą. Pagrindinėmis problemomis išliko: pareigūnų atsisakymas pradėti ikiteisminius tyrimus, žalos, padarytos smurtiniais nusikaltimais, neefektyvi kompensavimo tvarka bei valstybės garantuojamos teisinės pagalbos neefektyvumas.

Teisė į privataus gyvenimo gerbimą

Tarp pagrindinių teisės į privatą gyvenimą problemų 2006 metais išliko operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo spragos, nepakankamas surinktos operatyvinės informacijos saugumo užtikrinimas, plito neparuoštas vaizdo stebėjimo sistemų diegimas, išryškėjo elektroninės darbo vietos kontrolės problema. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo tobulinimas nepalietė netinkamų asmens kodo sudarymo ir panaudojimo principų. Biometrinių dokumentų įvedimas pademonstravo suvokimo apie teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir budrumo, įdiegiant naujas technologijas, stoką.

Operatyvinės veiklos teisinis reguliavimas

Galiojantis *Operatyvinės veiklos įstatymas* sudaro palankias sąlygas atsirasti privataus gyvenimo pažeidimams. Įstatyme nėra įtvirtintas proporcingumo principas, kuris reikalautų, jog operatyvinės veiklos priemonės būtų taikomos tik tada, kai yra pagrindas manyti, jog pasirinktos priemonės leis pasiekti būtiną tikslą, nesant kitoms alternatyvioms priemonėms, mažiau ribojančioms asmens teisę į privatą gyvenimą.

Operatyvinės veiklos įstatyme yra nepakankamai aiškiai apibrėžti objektai,

kurių atžvilgiu gali būti taikomi operatyviniai veiksmai. Abejonių kelia operatyvinės veiklos objektu įvardinti „ir kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai“.¹ Pagal Europos žmogaus teisių teismo praktiką, objektų ratas, kurių atžvilgiu gali būti taikomi įstatyme numatyti operatyvinės veiklos veiksmai, turi būti baigtinis. Be to, „būti susijusiam su nacionaliniu saugumu“ nebūtinai gali reikšti neteisėtą veiklą. Pavyzdžiui, asmuo rengiantis protesto demonstraciją prieš valstybės priemones kovai su terorizmu – jau yra susijęs su nacionaliniu saugumu, kadangi terorizmo grėsmė yra įvardijama kaip grėsmė nacionaliniam saugumui. Todėl atsiranda galimybė taikyti operatyvinius veiksmus ir prieš asmenį, įgyvendinantį savo pilietines teises.

Dėl išvardintų priežasčių galiojantis *Operatyvinės veiklos įstatymas* neužtikrina pakankamos apsaugos asmens teisės į privataus gyvenimo gerbimą, kadangi dėl teisinio reglamentavimo spragų, kyla grėsmė, jog operatyviniai veiksmai gali būti taikomi neproporcingai dažnai arba pernelyg plačiam asmenų ratui.

Abejonių kelia teismų nutarčių pagrįstumas, sankcionuojant operatyvinius veiksmus. 2006 metais Seimo Operatyvinės veiklos parlamentinės kontrolės komisija paskelbė, kad teismai pernelyg lengvai ir formaliai sankcionuoja operatyvinius pareigūnų veiksmus.² Tai patvirtino komisijos

gauti duomenys iš įvairių operatyvinę veiklą vykdančių institucijų. Pavyzdžiui, Muitinės kriminalinės tarnybos duomenimis 2004–2006 metais teismai sankcionavo du slaptus pašto bei siunčiamų dokumentų patikrinimus, 604 specialių techninių priemonių panaudojimus, 217 pokalbių telefonu sekimo atvejų. Per šį laiką teismas vieną kartą atsisakė sankcionuoti operatyvinius veiksmus.

Operatyvinės informacijos saugumas

Išlieka probleminis operatyvinėmis priemonėmis surinktos informacijos saugumas. Kaip ir 2005 metais, pasitaikė operatyvinio tyrimo metu surinktos informacijos neteisėti nutekiniai ir paviešinimai.

Vienas ryškiausių tokių pavyzdžių 2006 metais buvo, kai VSD įslaptinta informacija neaiškiais aplinkybėmis pateko į žurnalisto rankas. Išaiškėjus nutekinimo faktui – nukentėjo vien žurnalistas – jis buvo areštuotas, o leidinio tiražas, kuriame buvo ketinama pasinaudoti šia informacija, buvo konfiskuotas. VSD vadovas informavo, jog tyrimas dėl to, kas nutekino informaciją, vyksta intensyviai³, tačiau šios apžvalgos ruošimo metu, 2006 metų kovo mėn., informaciją nutekinę pareigūnai nėra išaiškinti.

Kad užtikrinti surinktos operatyvinės informacijos saugumą, turėtų būti efektyviau taikomos esamos teisinės

normos – dėl neteisėto operatyvinės informacijos nutekimo turėtų būti keliamos baudžiamosios bylos ir pradėti ikiteisminiai tyrimai. Be to, būtina tobulinti ir jau esamą teisinę bazę – numatyti aiškias ir griežtas saugumo taisykles bei sankcijas už jų pažeidimus. Tuo atveju, kai yra nenustatomas pareigūnas, paviešinęs operatyvinės veiklos metu surinktą informaciją, atsakyti turėtų jo tiesioginis vadovas.

Asmens kodo sudarymo ir naudojimo problemos

2006 metais buvo paruoštas *Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas*. Tačiau įstatymo projekte yra paliekamos tam tikros spragos – nėra įdiegiama atskleidimo autentifikacijos ribose taisyklė, paliekamos nepibrėžtos sąvokos bei paliekama galioti dabartinio asmens kodo sudarymo tvarka.

Atsižvelgiant į paplitusį ir dažnai nepagrįstą asmens kodo tvarkymą Lietuvoje, reguliuojant asmens duomenų panaudojimą, *Asmens duomenų įstatyme* turėtų būti įvesta *atskleidimo autentifikacijos ribose* taisyklė – tai reiškia, kad prireikus patvirtinti tam tikro asmens tapatumą ar tam tikrų požymių buvimą (autentifikuoti), turėtų būti atskleidžiamas minimalus, būtinas kiekis asmens duomenų. Pavyzdžiui, vienu atveju gali pakakti vardo ir pavardės, kitu – vardo, pavardės ir gimi-

mo datos, išimtiniais atvejais reikėtų pateikti asmens kodą.

Keičiant *Asmens duomenų įstatymo* nuostatas, būtų tikslinga kartu pakeisti ir *Gyventojų registro įstatymą* – reikėtų atsisakyti dabartinės asmens kodų sudarymo tvarkos ir nustatyti, kad asmens kodą sudarytų atsitiktiniai skaičiai. Tai leistų suteikti asmenims kodus, neatspindinčius jautrios informacijos (asmens lyties ir gimimo datos). Atsižvelgiant į ekonomines sąnaudas, ši tvarka galėtų būti diegiama palaipsniui – galiojantiems pasams, asmens kortelėms, nauja kodo sudarymo taisyklė galėtų būti pritaikoma šių dokumentų keitimo metu, o išduodant naujus – jų išdavimo metu.

Vaizdo stebėjimo sistemų panaudojimas

2006 metais sparčiai plito vaizdo stebėjimo sistemų diegimas. Vilniuje gatves stebi jau virš 200 vaizdo kamerų⁴, jų tinklas yra plečiamas Kaune, Klaipėdoje ir Panevėžyje, o Šiauliuose bei Kėdainiuose vaizdo stebėjimo sistemas planuojama įdiegti.⁵

Nors, pasak savivaldybių ir policijos atstovų, vaizdo stebėjimo kameros padeda nustatyti viešosios tvarkos ir administracinius pažeidimus bei nusikaltimus, jų įrengimas ir išlaikymas yra brangus. Pavyzdžiui, Vilniaus savivaldybės duomenimis vaizdo transliavimo

programai įgyvendinti kasmet numatoma skirti daugiau kaip 2 mln. litų.⁶ Kaune vaizdo stebėjimo kamerų sistemos išlaikymas kas mėnesį kainuos beveik 50 tūkstančių litų.⁷ Todėl neatlikus vaizdo stebėjimo sistemų naudos ir kaštų analizės, teiginiai apie jų efektyvumą ir naudą⁸ kelia abejonių.

Pastangos atkreipti dėmesį į būtinumą informuoti apie vaizdo stebėjimą⁹, sulaukė dėmesio – metų pabaigoje Vilniaus vyriausiasis policijos komisariatas įsipareigojo Valstybinei duomenų apsaugos inspekcijai įrengti informacines lenteles apie vaizdo stebėjimą iki 2007 metų sausio 15 dienos. Tačiau šios apžvalgos ruošimo metu informacinės lentelės nėra įrengtos.

Biometriniai dokumentai

2006 metais Seime buvo priimti *Paso*¹⁰, *Tarnybinio paso*¹¹ ir *Gyventojų registro*¹² įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymai, kurie nustatė biometrinių duomenų (skaitmeniniai veido atvaizdai bei pirštų atspaudai) pasuose naudojimą ir jų kaupimą bei saugojimą Gyventojų registre.

Europos sąjungos Reglamentas, nustatęs biometrinių dokumentų įvedimą, biometrinių duomenų saugojimo būdą, paliko valstybių narių diskrecijai spręsti ar saugoti duomenis tik asmens dokumentuose ar taip pat ir gy-

ventojų registruose. Europos Parlamentas bei įvairių šalių nevyriausybinės organizacijos ne kartą bandė atkreipti dėmesį į tai, kad tikslo saugoti biometrinius gyventojų duomenis gyventojų registruose nėra poreikio, o pavojus asmens privačiam gyvenimui yra didelis.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas ragino parlamento narius prieš balsuojant už įstatymų pataisas, atsižvelgti į tai, kad saugant biometrinę informaciją duomenų bazėse, kils duomenų bazių susijungimo ir nekontroliuojamo duomenų panaudojimo rizika.¹³ Ši rizika yra ypač didelė Lietuvoje, kur žmonių informuotumas ir sąmoningumas duomenų rinkimo, saugojimo ir panaudojimo srityje yra žemas, duomenų registrų sistema yra centralizuota, o saugomi duomenys yra gana nesunkiai prieinami tretiesiems asmenims. Institutas ragino nesutikti su biometrinių duomenų saugojimu Gyventojų registre, tačiau minėtos įstatymo pataisos buvo priimtose be diskusijų. Parlamentarų domėjimasis šiuo klausimu apsiribojo tik naujovės įdiegimo kaštais.

2006 metais visuomenė ir toliau buvo netinkamai informuojama apie biometrinių dokumentų patikimumą, veiksmingumą ir, svarbiausia – apie jų įtaką asmens teisei į privataus gyvenimo gerbimą. Nors Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje bei Danijoje buvo

atskleisti šių dokumentų nepatikimumo faktai ir konstatuota didelė grėsmė dokumentų savininkų teisei į privatų gyvenimą, Lietuvoje, visuomenės informavimas apie biometrinius pasus išliko daugiau panašus į viešųjų ryšių akciją ar reklamos kampaniją, kurioje biometrinių pasų įvedimas pristatomas tik kaip patraukli, piliečių saugumą didinanti technologinė naujovė.¹⁴

Elektroninės darbo vietos kontrolė

2006 metais plito elektroninės darbo vietos kontrolės programos.¹⁵ Naudojant programinę įrangą, įmonių vadovai gali kontroliuoti darbuotojų telefoninius pokalbius, naršymą internete bei cenzūruoti elektroninius laiškus. Programinės įrangos yra reklamuojamos internete bei platinamos lankstinių formų.¹⁶

Europos žmogaus teisių teismas yra pažymėjęs, kad asmuo darbo metu nepraranda teisės į privataus gyvenimo gerbimą. Dėl šios priežasties yra svarbu derinti teisėtus darbdavio ir darbuotojo interesus. Nepaisant didėjančio skaičiaus įmonių, naudojančių programas, kurių pagalba galima kontroliuoti elektroninę darbo vietą, Lietuvos teisėje ši sritis nėra reguliuojama – nėra teisės aktų, aiškiai apibrėžiančių santykius tarp darbdavių ir darbuotojų. Darbuotojų profsąjungos šiuo klausimu nesidomi.

Pageidautina, kad Vyriausybė artimiausiu metu patvirtintų e-darbo vietos apsaugos taisykles ar kito panašaus pobūdžio teisės aktą, reglamentuojantį e-darbo vietos tvarką. Asmens duomenų apsaugos inspekcija galėtų paruošti komentarą, kuris konkretizuotų Vyriausybės patvirtintas taisykles ir padėtų sukurti taisykles kiekvienam darbdaviui.

Bet kokių atveju, darbdaviai turėtų iš anksto ir nedviprasmiškai informuoti darbuotojus apie galimą e-darbo vietos stebėjimą ar informacijos perėmimą. Priešingu atveju, vykdant monitoringą bei žinučių perėmimą, net jei ir būtų laikomasi kitų reikalavimų, būtų pažeidžiami asmens duomenų tvarkymo principai bei asmens teisė į privataus gyvenimo gerbimą.¹⁷

Nepriklausoma duomenų apsaugos institucija

Kitų šalių praktika rodo, kad duomenų apsaugos efektyvumą pagerintų nepriklausomos duomenų apsaugos institucijos įkūrimas. Nepriklausomos duomenų apsaugos institucijos svarba yra pabrėžiama Europos Sąjungos pagrindinių teisių Chartijoje, kurioje yra pažymima, kad nustatytų duomenų apsaugos taisyklių laikymąsi turi kontroliuoti nepriklausoma institucija.¹⁸ Lietuvoje Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija yra vykdomosios valdžios dalis, o vykdomoji valdžia yra

daugumos privatų gyvenimą ribojančių iniciatyvų iniciatorė bei vykdytoja.

Teigiamai vertintinas naujas *Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo ir papildymo* projektas, kuriame, kitaip nei pateiktame 2005 metais, yra numatyta, kad įstatymo vykdymą prižiūri ir kontroliuoja nepriklausoma, Seimui atskaitinga institucija, kuriai vadovauja penkių metų kadencijai Seimo paskirtas asmuo.

¹ *Operatyvinės veiklos įstatymo* 3 straipsnio 2 dalis: „Operatyvinės veiklos objektai – rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys, šių asmenų aktyvūs veiksmai neutralizuojant operatyvinę veiklą arba įterpiančios nusikalstamų struktūrų narius į teisėsaugos, krašto apsaugos ar kitas valstybės valdžios ir valdymo institucijas, kitų valstybių specialiųjų tarnybų veiklą bei kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai“.

² BNS, Specialiosios tarnybos seka tūkstančius, bet įtariamųjų randa tik dešimtis, 2006 06 23, <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/49997>.

³ BNS, Seimą jau pasiekė slapta VSD pažyma, sukėlusį skandalą, 2006 09 19, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=10730616>.

⁴ Didysis brolis Vilniuje stebės nesislapstydamas, Omni, naujienos, 2006 11 21.

⁵ Kauno centre įdiegta vaizdo stebėjimo kamerų sistema, lrytas.lt, 2006-10-18, <http://lietuvs-rytas.lt/?id=11611745231159255183&view=4>; Gina Kubiliūtė, Klaipėdos parką nuo van-

dalų saugos kameros, „Klaipėda“, 2006 04 12, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9292911&categoryID=5995&ndate=1144789200>; Panevėžiečiai parinko vaizdo kamerų vietas, Delfi, 2006 04 11, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9280896>; Šiemet Panevėžyje bus įrengta 11 vaizdo stebėjimo kamerų, vtv.lt, 2006 02 13, <http://www.vtv.lt/content/view/15105/345/>.

⁶ Vilniuje bus plečiamas vaizdo kamerų tinklas, Delfi, 2006 12 06.

⁷ Kauno centre įdiegta vaizdo stebėjimo kamerų sistema, lrytas.lt, 2006 10 18, <http://lietuvs-rytas.lt/?id=11611745231159255183&view=4>.

⁸ BNS, Kaune stringa vaizdo stebėjimo kamerų įrengimas, 2006 02 07, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=8717714>.

⁹ Asta Radvilaitė, Vaizdo stebėjimo kamerų Lietuvoje panaudojimo problemos, ŽTŠI, <http://www.hrmi.lt/news.php?strid=2000&id=3077>.

¹⁰ *Paso įstatymo 1 ir 4 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymu priedu įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279763.

¹¹ *Tarnybinio paso įstatymo 1, 5 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo priedu įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279764.

¹² *Gyventojų registro įstatymo 4, 9, 11 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=277499.

¹³ Henrikas Mickevičius, Būtina išsami diskusija apie planuojamą biometrinių duomenų naudojimą, ŽTŠI, 2006 01 26, <http://www.hrmi.lt/news.php?strid=1999&id=3455>.

¹⁴ Jau išduodami pasai su skaitmeniniu savininko atvaizdu, Delfi, 2006 08 28, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10507177>.

¹⁵ Lietuvos bendrovėse ima įsigalėti asmeninių elektroninių laiškų cenzūra, „Lietuvos rytas“, 2006 07 10, <http://www.itpaslaugos.lt/lt/spauda/?id=36>.

¹⁶ Valerija Lebedeva, Elektroninės darbuotojo kontrolės niekas nereglamentuoja, „Vakarų ekspresas“, 2006 11 13.

¹⁷ Byloje *Halford v. Jungtinę Karalystę* (para. 44–46) Europos žmogaus teisių teismas konstatavo Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, nes darbdavys neįspėjo darbuotojos apie privačių telefono pokalbių įrašėjimo galimybę. Daugiau žr. Henrikas Mickevičius ir Asta Radvilaitė: Elektroninės darbo vietos kontrolė, ŽTSl, <http://www.hrmi.lt/news.php?strid=2000&id=4066>.

¹⁸ *Europos sąjungos pagrindinių teisių Chartija*, II-68 straipsnis „Asmens duomenų apsauga“, 3 dalis: „Nepriklausoma institucija kontroliuoja, kaip laikomasi šių taisyklių“, http://europa.eu/constitution/lt/ptoc16_lt.htm.

Teisė į saviraiškos laisvę

Kaip ir praėjusiais metais, 2006 metų įvykiai Lietuvoje parodė, kad teisė į žodžio laisvę yra suvokiama valstybės institucijų pareigūnų, žiniasklaidos bei visuomenės nepakankamai: buvo toliau fiksuojami politikų bandymai užgniaužti oponentų ir piliečių kritiką, kreipiantis į teisėsaugos institucijas bei teismus, užsakomoji žiniasklaida riboja piliečių teisę į objektyvios ir nešališkos informacijos gavimą, buvo užfiksuoti susirinkimų laisvės apribojimo atvejai, probleminėmis išliko streiko paskelbimo sąlygos.

Persekiojimas už kritiką

Galiojančios *Baudžiamojo kodekso* nuostatos, leidžia už šmeižtą bausti laisvės atėmimu iki dviejų metų, o už asmens įžeidimą ar pažeminimą taikyti laisvės atėmimo bausmę iki vienerių metų. Tokios griežtos sankcijos neproporcingai riboja žodžio laisvę. Nerimą kelia tai, kad minėtos teisės normos dažnai yra naudojamos politikų, kaip įrankis nutildyti juos kritikuojančius politinius oponentus ar visuomenės narius.

Žiniasklaidoje buvo daug dėmesio skirta Vilniaus mero bandymams gintis nuo jį kritikuojančių oponentų, žiniasklaidos ir net interneto svetainės vartotojų. Pavyzdžiui, dėl mero oponentų

mento pasisakymų apie korupcinius ryšius su viena bendrove, meras kreipėsi į Vilniaus apygardos teismą¹⁹; dėl išspausdinto straipsnio laikraštyje²⁰ – į Žurnalistų etikos inspektorių su prašymu įspėti žiniasklaidos priemonę ir pareikalauti pašalinti bei paneigti tikrovės neatitinkančią informaciją. Inspektoriui priėmus nepalankų sprendimą, pareiškėjas jį apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui.²¹ Pasirodžius nepalankiems interneto svetainių vartotojų komentarams, mero advokatas kreipėsi į policiją ir prokuratūrą su prašymu pradėti ikiteisminę tyrimą; iš kelių internetinių portalų buvo pareikalauta nustatyti komentatorių elektroninius adresus. Buvo įspėjama dėl baudžiamųjų bylų iškėlimo galimybės bei pareikalauta pateikti portalo finansinę atskaitomybę liudijančius dokumentus.²²

Tokie politikų veiksmai prieštarauja demokratinės valstybės bei žodžio laisvės principams bei parodo žemą jų suvokimo lygį. Nuomonę išsakantiems oponentams, žiniasklaidai bei fiziniais asmenims, įstatymas garantuoja teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai skleisti informaciją ir idėjas. Ši saviraiškos teisė gali būti ribojama tik įstatymu, taip pat kai yra būtina apsaugoti konstitucinę santvarką, žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę.²³ Viešieji asmenys turėtų suvokti, kad jų kritikos ribos kaip viešų asmenų yra platesnės²⁴ ir nepiktnaudžiauti esamomis teisinės gynybos priemonėmis.

Be politikų, spaudos laisvę bandė riboti ir valstybės institucijos. Pavyzdžiui, spaudoje buvo aprašytas Valstybės saugumo departamento (VSD) bandymas riboti informacijos sklaidėjų laisvę. Iš naujienų portalų Alfa.lt bei Bernardinai.lt buvo pareikalauta atskleisti neigiamus komentarus apie šią instituciją parašiusių asmenų duomenis.²⁵ Tokiais reikalavimais VSD pareigūnai parodė demokratijos principų negerbimą, kadangi kiekvienas asmuo turi įstatymo numatytą teisę viešai kritikuoti valstybės institucijų bei įstaigų ir pareigūnų veiklą, o viešosios informacijos sklaidėją atskleisti informacijos šaltinio paslaptį gali įpareigoti tik teismas motyvuotu sprendimu.²⁶

Teisė rinkti bei gauti informaciją

2006 metais priėmus Administracinių teisės pažeidimų kodekso pataisas, numatančias administracinę atsakomybę valstybės ir savivaldybių pareigūnams, neteisėtai atsisakiusiems suteikti viešą informaciją masinės informacijos priemonių atstovams ar trukdantiems žurnalistams vykdyti savo profesinę pareigą²⁷, yra efektyviau užtikrinama žiniasklaidos atstovų teisė į informacijos gavimą. Efektyvesnį teisės įgyvendinimą užtikrina ir didesnės administracinės baudos, padidintos nuo 50 iki 500 litų (anksčiau buvo nuo 50 iki 100 litų).

2006 metais buvo užfiksuoti pranešimai apie bandymus riboti asmens tei-

sę gauti informaciją, bandant įtakoti žiniasklaidą. Pavyzdžiui, regioninė spauda sulaukė pasiūlymų iš politinės partijos pasirašyti sutartis, kuriose būtų įsipareigojama neskelbti partiją kompromituojančios informacijos.²⁸

Lietuvos radijo ir televizijos komisija (LRTK) priėmė sprendimą uždrausti transliuoti Baltarusijos nacionalinės televizijos retransliacijas dėl skleidžiamos dezinformacijos, kuris buvo panaikintas Vilniaus apygardos administracinio teismo.²⁹

Teisė skleisti informaciją

2006 metais VSD dėl disponavimo informacija, kuri buvo klasifikuota kaip valstybės paslaptis, sulaukė laikraščio leidėją, konfiskavo leidinio tiražą ir uždarė laikraščio svetainę internete. Tačiau VSD vadovas spaudos atstovams neatsakė į klausimą ar atlikti pareigūnų veiksmai buvo sankcionuoti teisė.³⁰

Pagal Europos žmogaus teisių teismo konvenciją, kalbant apie valstybės paslapties atskleidimą, prioritetas yra teikiamas visuomeniniam interesui. Minėtu atveju – laikraštyje buvo ruošiamasi pateikti informaciją apie galimus korupcinius ryšius tarp valstybės pareigūnų ir verslo atstovų. Tokio pobūdžio informacijos skleidimas neturėtų būti laikomas nusizengimu, kadangi skelbti informaciją, kuri padeda kovoti su korupcija yra žurnalistų profesinė parei-

ga, be kurios vykdymo neįsivaizduojama demokratinė valstybė bei laisva žiniasklaida.³¹

Užsakomoji žiniasklaida

Informacijos skleidimo teisė buvo pažeidžiama ir žiniasklaidos leidėjų. 2006 metais išryškėjo užsakomosios žiniasklaidos atvejai.³² Atliktas žurnalistinis tyrimas regioniniuose laikraščiuose parodė, jog iš dešimt regioninių laikraščių redakcijų, aštuonios sutiko spausdinti reklamą be užsakymo numerio. Trys redakcijos sutiko parduoti žurnalisto pavardę, o viena net pasisiūlė atsiųsti žurnalistą paimti interviu.³³

Žiniasklaidos užsakomųjų straipsnių užsakovais spaudoje buvo įvardintos kai kurios valstybės ministerijos. Žiniasklaidoje buvo pranešta, kad devynios šalies ministerijos užsakomiesiems straipsniams spaudoje, laidoms televizijoje ir radijuje skyrė daugiau nei 2 mln. 400 tūkst. litų.³⁴ Tai galima vertinti kaip visuomenės apgaudinėjimą, už mokesčių mokėtojų pinigus bandant formuoti teigiamą įvaizdį, nenurodant, kad tai yra užsakomasis straipsnis.

Šiuo metu vyrauja ydinga praktika neinformuoti skaitytojų apie užsakomuosius straipsnius arba kartais prie jų palikti raides „PR“ (angl. *public relations* – viešieji ryšiai), kurių reikšmę žino ne visi skaitytojai.

Kad užtikrinti tinkamą teisinį reguliavimą, užsakomieji straipsniai turėtų būti traktuojami kaip reklama ir atitinkamai žymimi, kaip tai yra daroma kitose Vakarų šalyse.³⁵ Lietuvos užsakomoji žiniasklaida, dėl netobulo reklamos sąvokos apibrėžimo *Reklamos įstatyme*³⁶, netelpa į reklamos sąvokos apibrėžimą ir atsiduria teisinio reguliavimo vakuume. Todėl būtina tikslinti reklamos sąvoką, norint efektyviau kontroliuoti užsakomąją žiniasklaidą.

Jei užsakomoji žiniasklaida būtų traktuojama kaip reklama, tai leistų remtis Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso normomis, įpareigojančiomis visuomenės informavimo priemonės aiškiai atskirti reklamą (įskaitant ir politinę reklamą) nuo žurnalistų kūrinį bei draudžiančias reklamą pateikti kaip nešališką informaciją.³⁷ Žurnalistų etikos inspektoriumi, įstatyme turėtų būti numatyta kompetencija tirti netinkamai paženklintus žiniasklaidos straipsnius ir nustačius pažeidimus, skirti administracines baudas.

Saviraiškos laisvė ir atsakomybė

Žiniasklaidos laisvė nėra absoliuti – ji yra ribojama atsakomybės dėl netinkamo jos naudojimosi. Naudojantis žodžio laisve yra galima kritiška žiniasklaida, tačiau ji tampa nepriimtina, kai kursto rasinę ar religinę nesantaiką.

Kaip parodė spaudoje aprašyti atvejai, Lietuvoje informacijos skleidėjai ne visada pakankamai atsakingai žiūri į skleidžiamos informacijos turinį.

Dienraštis „Respublika“, nepaisant Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos raginimo nepublikuoti Vakarų Europos žiniasklaidoje pasirodžiusių kontraversiška vertinamų islamo religijos pranašą Mahometą pašiepiančių karikatūrų, dėl galimo religinės nesantaikos kurstymo, tai padarė.³⁸

Lietuviškojo MTV kanalo vadovybė, nepaisant Lietuvos radijo ir televizijos komisijos rekomendacijos atsisakyti ketinimo per Kalėdas transliuoti animacinį filmą „Popiežiaus miestas“, kuriame popiežius rodomas iš karikatūrinės ir pagarbą nekeliančios pusės³⁹, animacinį filmą parodė, nežiūrint į tai, kad buvo perspėta dėl galimos religinės nesantaikos kurstymo.

Neretai riba, skirianti žodžio laisvę ir atsakomybę už jos piktnaudžiavimą, yra labai plona. Tais atvejais, kai kyla abejonių dėl šios ribos peržengimo, visuomenės informacijos skleidėjai turėtų labiau atsizvelgti į žmonių, kurių teisės skleidžiama informacija gali pažeisti, interesus. Kaip kad platinant pašiepiančią Mahometa karikatūrą ar rodant animaciniame filme popiežių iš nepagarbios pusės, turėjo būti labiau atsizvelgta į tam tikrų asmenų grupių religinius jausmus.

Teisė į taikių susirinkimų laisvę

Rudenį į Lietuvą atvykus Didžiosios Britanijos karalienei Elžbietai II, policija sulaikė Gyvūnų teisių gynimo organizacijos PETA aktyvistes, protestuojančias prieš Velso gvardiečių kepurėlių siuvimą iš nykstančių Kanados juodųjų lokių kailių. Taikios demonstracijos buvo sulaikytos todėl, kad viena iš jų vilkėjo meškučio kostiumą. *Susirinkimo įstatymo* nuostatos leidžia pareigūnams imtis veiksmų prieš demonstrantus dėvinčius kaukes, tačiau turi būti pagrindas manyti, jog dėvimos kaukės liudija apie pasirošimą padaryti teisės pažeidimus.⁴⁰ Šiuo atveju, abejonių kelia policijos pareigūnų veiksmų pagrįstumas ir proporcingumas. Lietuvos policijos pareigūnai turėtų stengtis taikyti įstatymą visapusiškai įvertinus faktinę situaciją.

Susirinkimų laisvė be teisės į taikias demonstracijas apima ir teisę streikuoti. Pagal *Darbo kodekso* normas, streikas gali būti skelbiamas, jei jam slaptu balsavimu pritaria ne mažiau kaip du trečdaliai įmonės, kurioje veikia profesija, darbuotojų. Reikalaujant tokio pritarimo, yra neproporcingai suvaržoma profesinių sąjungų teisė skelbti streiką, kadangi surinkti dviejų trečdalių darbuotojų palaikymą, ypač didelėje įmonėje, yra itin sudėtinga.

Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija 2006 metais siekė liberali-

zuoti *Darbo kodekso* nuostatą dėl streikų skelbimo tvarkos, tačiau nesėkmingai.⁴¹

¹⁹ A. Zuokas galutinai pralaimėjo bylą savo politiniam oponentui, BNS ir lrytas.lt, 2006 10 30, <http://www.lrytas.lt/?id=11622003781160997038&view=4>.

²⁰ Spaudoje buvo teigiama, kad pirmame „Laisvo laikraščio“ puslapyje buvo publikacijos, kurių antraštės skelbė: „Slaptoje VSD byloje – pinigai A.Paulauskui ir AMB“ ir „V.Pociūnų nužudė VSD pareigūnai“. Daugiau žr. Rimantas Varnauskas, Redakcijos dienoraštis, lrytas.lt, <http://www.lrytas.lt/?id=11579117771155680328&view=4>.

²¹ Vilniaus apygardos administracinis teismas, išnagrinėjęs administracinę bylą pagal Vilniaus miesto mero Artūro Zuoko skundą Žurnalistų etikos inspektoriumi (ŽEI) Romui Gudaičiui dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus, jo skundą atmetė kaip nepagrįstą, Infoplex, 2006 12 20.

²² Justinas Vanagas, A.Zuokas – prieš komentarus apie jį rašančius internautus, Delfi, 2006 09 04, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=10589308>.

²³ *Visuomenės informavimo įstatymo* 4 straipsnio 1 dalis: „Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė rinkti, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei yra būtina apsaugoti konstitucinę santvarką, žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę“, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=280580&p_query=&p_tr2=.

²⁴ A. Zuokas galutinai pralaimėjo bylą savo politiniam oponentui, BNS ir lrytas.lt, 2006 10 30, <http://www.lrytas.lt/?id=11622003781160997038&view=4>.

²⁵ VSD taikiklyje – alfa.lt komentuotojai, Alfa.lt, 2006 11 16, <http://www.alfa.lt/straipsnis/89467>.

²⁶ *Visuomenės informavimo įstatymo* 8 ir 9 straipsnis.

²⁷ *Administracinių teisės pažeidimų kodeksas*, 214³ straipsnis – Atsisakymas teikti informaciją masinės informacijos priemonės atstovui ar trukdymas žurnalistui vykdyti savo profesinę pareigą.

²⁸ Konservatoriai mėgino kontroliuoti informaciją regioninėje spaudoje, BNS, 2006 11 25.

²⁹ Rasa Laukaitytė, Baltarusijos TV retransliacijos uždraustos neteisėtai, Delfi, 2006 06 22, <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=10762245>.

³⁰ Justinas Vanagas, Dėl A. Drižiaus sulaiikymo – kreipimasis į A.Valantiną, Delfi, 2006 09 14, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=10681684>.

³¹ VSD sulaiikė „Laisvo laikraščio“ redaktorių A.Drižių, Delfi, 2006 09 07, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=10634465>.

³² S. Šilauskas, Idealiuosius reikalavimus žiniasklaidai dažnai nusveria ekonominiai veiksniai, Bernardinai, 2006 02 14, <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/43050>.

³³ Saulė Prialgauskaitė, Žurnalisto pavardė (ne)parduodama, „Žurnalistų žinios“, 2006 02 10, <http://www.vtv.lt/content/view/15195/239/>.

³⁴ Rasa Laukaitytė, Ministerijos užsakomiems straipsniams ir laidoms žarsto milijonus, Delfi, 2006 11 28, <http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=11352255>.

³⁵ Žr. pavyzdžiui straipsnį „A fresh look at Romania“, advertisement, Government of Romania Ministry of European Integration“, patalpintą leidinyje *The Economist*, 2007 03 10.

³⁶ *Reklamos įstatymas*, 2 straipsnio 7dalis: „Reklama – bet kokia forma ir bet kokiomis priemonėmis skleidžiama informacija, susijusi su asmens komercine-ūkiine, finansine ar profesine veikla, skatinanti įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įskaitant nekilnojamo turto įsigijimą, turtinių teisių ir išpareigojimų perėmimą“, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=284173>.

³⁷ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, 30 ir 31 straipsnis, www.lrvs.lt/txt/rysausu-visuomene/istatymai/2.pdf.

³⁸ BNS, Žiniasklaidos etikos sargai sako, kad karikatūros neturi būti publikuojamos, 2006 02 07.

³⁹ Ieva Urbonaitė ir Mindaugas Jackeivičius, MTV planai rodyti „Popiežiaus miestą“ papiktino ne tik vyskopus, Delfi, 2006 12 07, <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=11442311>.

⁴⁰ *Susirinkimų įstatymo* 8 straipsnio 1 dalies 1 punktas: „Draudžiami susirinkimai, kurių dalyviai, ... slepia savo veidus kaukėmis ar yra kitaip užsimaskavę, kad negalėtų būti atpažinti, – tai liudija apie jų pasirošimą padaryti teisės pažeidimus“, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=210632.

⁴¹ Profesinės sąjungos siekia liberalizuoti streikų skelbimo tvarką, „Vakarų ekspresas“, 2006 01 05, <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2006-01-05&id=1136395016>.

Teisė į teisingą teismą

2006 metų įvykiai parodė, kad besitęsiančiai visuomenės pasitikėjimo teismais ir teisėsaugos institucijomis krizei yra pagrindo – teismai neretai pažeidžia teisingo teismo garantijas, iki teisminis tyrimas baudžiamosiose bylose yra vykdomas neprofesionaliai. Nepaisant akivaizdžių problemų, politinės valios imtis esminių reformų nebuvo. Atvirksčiai, politikai demonstravo atgyvenusį požiūrį į teismus, nepagarbą tarptautinio teismo sprendimui, dėsė įgyvendinti reformas, kurios pagerintų piliečių galimybes ginti savo teises.

2006 metų lapkričio mėn. atlikta gyventojų apklausa parodė, kad Lietuvoje itin nepasitikima teismais ir teisėsaugos institucijomis. Tik 1,7 % respondentų teigė, kad dėl pažeistų teisių kreipėsi į prokurorą ir 22 % – į teismą, nors teismas yra pagrindinė žmogaus teises ginanti institucija. Trečdalis apklaustųjų atsakė, kad nepasitiki teismais.

Tarp pateiktų įvertinimui pilietinių ir politinių teisių – teisės į asmens saugumą, nuosavybę, privataus gyvenimo gerbimą, žodžio laisvę ir teisės dalyvauti politiniame gyvenime – teisė į teisingą teismą buvo įvardinta kaip labiausiai pažeidžiama. Kaip ir prieš dvejus metus vykdytoje analogiškoje

apklausoje, taip manė virš 40 % apklaustųjų.⁴²

Procesiniai pažeidimai

Įprastu reiškiniu tapo nepateisinamai ilgas bylų nagrinėjamas teismuose. 2006 metais pristatydamas Lietuvos teismų darbo apžvalgą, LR Aukščiausiojo teismo pirmininkas pripažino, kad per lėtas bylų nagrinėjimas ar net jų vilkinimas yra viena ryškiausių problemų⁴³. Europos žmogaus teisių teismas trijose bylose prieš Lietuvą rado Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio pažeidimus dėl to, kad baudžiamosios bylos buvo nagrinėjamos nepagrįstai ilgai.⁴⁴

2006 metais paviešintos ilgalaikių teismo procesų, nagrinėjant baudžiamąsias bylas, stebėjimo išvados patvirtina, kad teismai neretai pažeidžia šalių lygiateisiškumo ir proceso rungtyniškumo principus, yra gajus kaltinamasis nukrypimas.

Įprasta, kad liudytojų parodymai, kurie buvo apklausti ikiteisminio tyrimo metu yra laikomi turinčiais didesnę įrodomąją vertę. Pastebėta, kad neretai teisėjai kaltinamąjį ragina patvirtinti parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu. Teisėjai oponuoja liudytojų parodymams, kurie neatitinka ikiteisminio tyrimo pareigūnų sukonstruotos įvykių versijos.

Stebėtojai užfiksavo, kad teismai sprendė bylas, remdamiesi ikiteisminio tyrimo eigoje užfiksuotais liudytojų parodymais, tačiau patys šių liudytojų parodymų neišklausė. Kaltinamasis ar jo gynėjas teisme neturėjo galimybės tiesiogiai pateikti klausimų šiems liudytojams. Kai kuriose iš stebėtų bylų neatvykusių liudytojų parodymai buvo esminiai.

Teisėjai teismo procesų metu kartais elgiasi taip, lyg būtų kaltinimo pusėje, o ne atliekantys neutralaus arbitro vaidmenį.⁴⁵ Jie neslepia savo išankstinės nuostatos, jog laiko kaltinamąjį kaltu vien todėl, kad jis apkaltintas ikiteisminėje proceso stadijoje.⁴⁶

Taip teismas, vykdydamas teisingumą, neretai vadovaujasi ne teisme įrodyta, o iki teismo suformuota įvykių ir jų dalyvių kaltumo/nekaltumo versija. Tokia praktika sudaro sąlygas atsirasti klaidoms ir piktnaudžiavimams, ypač esant blogai ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbo kokybei.

Neprofesionalus ikiteisminis tyrimas

2006 metais gilėjo ikiteisminio tyrimo problemos.⁴⁷ Pareigūnų netinkamą darbą kritikavo LR Aukščiausiojo teismo pirmininkas („Ikiteisminio tyrimo pareigūnų ...atliktas darbas vėliau būna labai svarbus teismuose, o jų padarytų klaidų vėliau ištaisyti nebeįmanoma“)⁴⁸ ir LR Generalinis prokuroras,

kuris pripažino, kad tyrėjams trūksta išsilavinimo ir motyvacijos, juos kamuoja organizacinės problemos („Labai prasta situacija yra su ikiteisminio tyrimo pareigūnais, kurie tiesiogiai atsakingi už tyrimus“).⁴⁹ Tiesiogiai ikiteisminį tyrimą prižiūrintis Generalinės prokuratūros pareigūnas pareiškė, kad pagrindinėmis problemomis išlieka nekokybiškai ir paviršutiniškai atliekamas ikiteisminis tyrimas, daugiau prielaidomis ir spėliojimais, o ne tinkamai surinktais nenuginčijamais įrodymais, grindžiami kaltinimai.⁵⁰

2006 metais netinkama ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbą atskleidė rašytojo Gintaro Beresnevičiaus staigios mirties, policijos pareigūnams gabenant jį į nakvynes namus, aplinkybių tyrimas. Ikiteisminį tyrimą vykdantys pareigūnai nepripažino nukentėjusiais mirusio rašytojo šeimos narius. Jie negalėjo teikti įrodymų ir prašymų, susipažinti su byloje surinkta medžiaga bei naudotis kitomis procesinėmis teisėmis. Policijos pareigūnai, kurių žinioje mirė G. Beresnevičius, nebuvo pripažinti įtariamaisiais. Atlikus tyrimą, kurio kokybė nepatenkino mirusiojo našlės, byla buvo nutraukta. Iš esmės, šiais veiksmais ikiteisminį tyrimą atlikę pareigūnai įvykdė jiems įstatymo nepriskirtas funkcijas – apgynė įtariamus policijos pareigūnus ir pripažino juos nekaltais, kai turėjo surinkti įrodymus ir pateikti bylą teismo svarstymui.

Tokie veiksmai papiktino nemažą visuomenės dalį ir viešo spaudimo dėka bylos tyrimą perėmė Generalinė prokuratūra, kuri pripažino, jog „...Vilniaus apygardos prokuratūrai nepavyko visiškai pašalinti bylos dokumentuose užfiksuotų atskirų prieštaravimų ir paneigti procese dalyvavusių asmenų iškeltą versiją“,⁵¹ atnaujino ikiteisminį tyrimą bei pripažino mirusiojo našlę nukentėjusiaja. Šios apžvalgos ruošimo metu ikiteisminis tyrimas nebuvo baigtas.

Nors valstybės pareigūnai bei politikai pripažįsta, kad ikiteisminio tyrimo kokybės problema egzistuoja, tačiau konkrečių žingsnių gerinti padėti nesiimama. Informacijos apie vyriausybės sudarytos darbo grupės, kurios tikslas buvo „išgryninti“ problemas, atsakyti kodėl susidarė tokia situacija bei pateikti sprendimo būdus⁵², veiklos rezultatus nėra.

Kompleksinės teismų reformos būtinumas

2006 metais Lietuvos teismų sistemą krėtė skandalai, kurių apogėjuje LR Prezidentas pareiškė nepasitikėjimą Teismų tarybos pirmininkui.⁵³ Tai pasėkmė esminių problemų, būdingų teisminei valdžiai, ilgalaikio ignoravimo. Eilę metų Lietuvos teismų sistema buvo kritikuojama dėl jos neprofesionalaus valdymo, hierarchiškumo ir uždarumo, buvo kalbama apie kompleksinės, ne fragmentiškos, teis-

mų reformos būtinumą.⁵⁴ 2006 metais apie sisteminės problemas prakalbo ir atsistatydinęs Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjas, apibūdinęs teismų sistemą kaip užpelkėjusią, kurioje dominuoja grupiniai ir asmeniniai interesai, sąžiningi teisėjai yra „nustumti į šoną“.⁵⁵

Balandžio mėnesį LR Konstitucinis teismas paskelbė nutarimą, kuriame susiejo teismų ir teisėjų nepriklausomumo, tuo pačiu žmogaus teisės į nepriklausomą teismą, stiprinimą su struktūrinių reformų būtinybe – teisminės valdžios decentralizavimu, vidinės demokratijos bei darbo viešumo principų įgyvendinimu.⁵⁶

Išgaliojus Konstitucinio teismo nutarimui, teisminės valdžios nepriklausomumo bei jos demokratėjimo linkme pasikeitė Teisėjų tarybos sudėtis⁵⁷, tačiau po metų jokių reikšmingų pasikeitimų nesulaukta.

Viešos informacijos apie Seimo sudarytos darbo grupės paruošti naują *Teismų įstatymo* redakciją veiklą nėra. Iš informacijos žiniasklaidoje galima susidaryti įspūdį, kad esminių reformų ir šįkart nebus siekiama, pasikeitimai gali būti neesminiai ir net sumažinantys teisminės valdžios institucinio nepriklausomumo garantijas – siūloma teisėjų atranką bei skyrimą patikėti vienai – Prezidento institucijai.⁵⁸

Tikėtina, kad iniciatyvos, griežtinančios teisėjų atranką ir didinančios politinių valdžių įtaką teisminei valdžiai, sulauks palaikymo Seime, tarp kurio narių dar yra gyvas senas požiūris į atskirų valstybės valdžių santykius bei subordinuotą teismų statusą.

Senos mąstymo recidyvai

Nors Lietuva jau turi karčios patirties dėl politikų komentarų, liečiančių nagrinėjamas bylas⁵⁹, LR Seimo pirmininkas viešai kritikuodamas teismų darbą, rėmėsi pavyzdžiais iš konkrečių bylų, tame tarpe išsakė nuomonę dėl nagrinėjamos bylos, liečiančios galimą asmens, grasinusio valstybės prezidentui, išsiuntimą iš šalies.⁶⁰ Vyriausiasis administracinis teismas, po kelių dienų išnagrinėjęs šią bylą, savo atskiroje nutartyje konstatavo, kad Seimo pirmininkas pažeidė teismo nepriklausomumo principą. Blogiausia, kad vienas valstybės vadovų iki šiol nepripažino sąmoningai ar nesąmoningai daręs spaudimą teismui ir savo gynybai išnaudoja teismo nutartyje panaudotos citatos iš žiniasklaidos priemonės netikslumą. Nors teismo netikslumas buvo neesminis, Seimo pirmininkas, sulaukęs kritikos, jį nuosekliai panaudoja, neigdamas akivaizdų kišimosi į teismų darbą faktą.

Kitas 2006 metais išryškėjęs netinkamo politikų požiūrio į teismus pavyzdys yra teismo sprendimų ignoravi-

mas. Nežiūrint į tai, kad Europos žmogaus teisių teismas pripažino Europos žmogaus teisių konvencijos pažeidimus, tame tarpe 2006 metais, byloje, kuriose buvo skundžiamasi dėl įsisteisėjusių teismo sprendimų nevykdymo⁶¹, LR Seimas nevykdo Europos Žmogaus teisių teismo sprendimo, priimto dar 2004 metų liepos mėnesį, įpareigojančio pataisyti *Įstatymą dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos*. Dėl tarptautinio teismo sprendimo nevykdymo Lietuva gali sulaukti sankcijų bei neigiamų politinių pasekmių.

Politikai taip pat delsia spręsti pribrendusias problemas, liečiančias Konstitucinį teismą, visų pirma jo prieinamumo Lietuvos žmonėms klausimą. Konstitucinis teismas vis labiau tampa ginčų tarp politikų sprendimo įrankiu.

Konstitucinis teismas: pribrendusios reformos

Šiuo metu Konstitucinis teismas asmenims yra tiesiogiai nepasiekiamas. Taip nepagrįstai yra apribojama teisė ginti pažeistas konstitucines teises. Netiesioginio – per kitus teismus – konstitucinio patikrinimo atveju asmuo neturi galimybės dalyvauti Konstitucinio teismo posėdyje, net ir tais atvejais, kai inicijavo kreipimąsi.

Lietuva yra viena iš nedaugelio Europos šalių, kuriose nenumatyta teisė kreiptis į Konstitucinį teismą su individualiu skundu. Pastarųjų metų diskusijos parodė, jog dauguma visuomenės, tame tarpe politikai bei teisininkai, pasisako už tokią galimybę.⁶² Tačiau praktinis idėjos įgyvendinimas užstrigo dėl nepaaiškiamo politikų delsimo. Žiniasklaidoje buvo pranešta, kad Vyriausybė pareiškė, jog neverta skubėti su šios idėjos įgyvendinimu, o Seimo 2006 metų pavasariį sudaryta darbo grupė turėjo pradėti darbą tik 2006 metų rudenį.⁶³ Ruošiant šią apžvalgą, viešos informacijos apie darbo grupės veiklos rezultatus nebuvo.

Būtina tobulinti bylų nagrinėjimo Konstituciniame teisme procesą. Jau buvo pažymėta, kad nagrinėjant bylas pagal teismų kreipimąsi į Konstitucinį teismą, pažeidžiamas rungtyniškumo principas⁶⁴, nes bylos šalys, palaikančios bendros kompetencijos teismo abejones dėl teisės akto konstitucingumo arba net inicijavę teisės akto konstitucingumo patikrinimą, negali dalyvauti konstituciniame procese. Tuo tarpu kitą konstitucinės bylos pusę, ginančią abejotiną įstatymą, paprastai atstovauja kvalifikuoti Seimo ir kitų valstybės institucijų atstovai. Turint omenyje, kad Konstitucinio teismo išvados neretai nulemia bylos išsprendimą iš esmės, galima daryti prielaidą, kad tokiu būdu yra pažeidžiamas Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnis, numatantis teisę į teisingą teismą, nes esminiai bylos

klausimai yra nagrinėjami nesuteikus suinteresuotai šaliai arba jos atstovui galimybės pateikti savo poziciją bei argumentus.

⁴² Plačiau su visuomenės nuomonių apklausų rezultatais galima susipažinti <http://www.hrmi.lt/project.php?strid=1191&id=4255>.

⁴³ Justinas Vanagas, Prieš teisėjų klaidas – atsakomybės sugriežtinimas, Delfi, 2006 04 28, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9412456&categoryID=7&ndate=1146171600>.

⁴⁴ *Kuvikas v. Lietuva*, pareiškimas 21837/02, *Jakumas v. Lietuva*, pareiškimas 6924/02, ir *Simovavičius v. Lietuva*, pareiškimas 37415/02, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

⁴⁵ Vieno stebimo teismo posėdžio metu, prokuroro prašymu buvo paskirta pertrauka, kurios metu prokuroras ir teisėjas bendravo teisėjo kabinete. Situacija, kai pertraukos metu prokuroras bendrauja su teisėju atskiroje patalpoje, sukelia pagrįstus įtarimus. Stebėtojai konstatavo, kad bylos dalyviams susidarė įspūdis, jog pertraukos metu prokuroras duoda teisėjui nurodymus.

⁴⁶ Daugiau apie teismo procesų stebėjimus žr. <http://www.hrmi.lt/project.php?strid=1191&id=2051>. Taip pat žr. Dainius Sinkevičius, Teisėjams – kaltinimai objektyvumo stoka, Delfi, 2006 11 11, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11219064>, Andrius Sytas, Teisėjai dirba prastai, mano žmogaus teisių stebėtojai, Alfa, 2006 11 11, <http://www.alfa.lt/straipsnis/88445>.

⁴⁷ Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2005, 20–22 psl., 25 psl.

⁴⁸ Justinas Vanagas, Prieš teisėjų klaidas – atsakomybės sugriežtinimas, Delfi, 2006 04 28, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9412456&categoryID=7&ndate=1146171600>.

⁴⁹ Justinas Vanagas, A. Valantinas Seimui išsakė ikiteisminio tyrimo problemas, Delfi, 2006 09 19, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10735314&categoryID=7&ndate=1158613200>.

⁵⁰ Per pusmetį Lietuvoje buvo bandoma nuteisti 139 nekaltus žmones, Omni, 2006 10 03, <http://www.balsas.lt/naujienos/lietuva/straipsnis70127>.

⁵¹ BNS, G. Beresnevičiaus našlė pripažinta nukentėjusiaja, Delfi, 2006 11 17, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11256401&categoryID=7&ndate=1163714400>.

⁵² Žr. Justinas Vanagas, A. Valantinas Seimui išsakė ikiteisminio tyrimo problemas, Delfi, 2006 09 19, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10735314&categoryID=7&ndate=1158613200> („Vidaus reikalų ministras Raimondas Šukys pripažino, kad ši problema egzistuoja ir tampa vis aktualesne“ ir „Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas Julius Sabatauskas Delfi sakė, kad ikiteisminio tyrimo institucijų problemos išgryninti yra sudaryta darbo grupė Vyriausybėje. Ji turi pateikti problemas ir sprendimo būdus bei atsakyti, kodėl susidarė tokia situacija.“).

⁵³ Stasys Gudavičius, Kas meluoja Prezidentui, „Kauno Diena“, 2006 04 04.

⁵⁴ Žr., pavyzdžiui, Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2004, 23–25 psl., Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2005, 22–23 psl. Taip pat žr. Indrė Makaraitytė, Teismams – operacija, „Atgimimas“, 2006 m. balandžio 14–20 d.

⁵⁵ Rimantas Varnauskas, V. Mikelėnas: Teismuose peržengta pavojinga riba, „Ekstra“, 2006 04 24.

⁵⁶ Konstitucinio teismo nutarimo tekstas, žr. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060509.htm>.

⁵⁷ Justinas Vanagas, Teisėjų taryboje daugiau pirmininkų nei teisėjų, Delfi, 2006 06 28, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9983664&categoryID=7&ndate=1151442000>

⁵⁸ Žr., pavyzdžiui, Rimantas Varnauskas, J. Sabatauskas: Sugedę esame visi, lrytas.lt, 2007 01 08, <http://www.lrytas.lt/?data=20070108&id=11682335341166168771&view=4> (Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas: „Grįžtant prie klausimo, kaip atrinkti kvalifikučiausius žmones, reikia pasakyti, kad naujasis prezidento pateiktas Teismų įstatymas šiek tiek keičia atrankos sistemą. Darbo grupėje, kuri dirba su šiuo įstatymu, prieita prie nuomonės, kad už pačią atranką turi būti atsakingas tas asmuo, ta institucija, kuri skiria teisėjus. Prezidento institucija... Mes savo darbo grupėje rimtai svarstome, ar nereikėtų grąžinti kandidato į teisėjus statuso... nusprendėme siūlyti, kad teisėjo padėjėjui reikalavimas [teisinio darbo staž] liktų 5 metai, o kitiems asmenims – 7 metai. Čia gal ir yra tos pagrindinės naujovės, kurios siūlomos Teismų įstatymui.“)

Su teisėjų tarybos pirmininke – apie teismų gyvenimą, Infoplex, 2006 10 20, <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?Tema=39&str=17035> (Seimo sudarytos darbo grupės darbe dalyvaujanti Teisėjų tarybos pirmininkė: „...man asmeniškai labiau rūpėtų teisėjų atrankos, egzaminų klausimai.“)

⁵⁹ 2006 metais Europos žmogaus teisių teismas pripažino, kad Lietuvos valstybė pažeidė pareiškėjo teisę į teisingą teismą, nes tuometinis LR Seimo pirmininkas viešai pareiškė savo

nuomonę dėl pareiškėjo kaltumo teismo neišnagrinėtoje byloje. Žr. *Butkevičius v. Lietuva*, pareiškimas 48297/99, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=12012397&skin=hudoc-en&action=request>.

⁶⁰ Justinas Vanagas, V. Muntianas pakartojo V. Landsbergio klaidą?, Delfi, 2006 06 29, („Sunku net įsivaizduoti valstybę, kuri leistų piliečiui grasinti prezidentui ir likti nenubaustam ar bent likti neišsiųstam iš šalies, kurioje buvo grasinama.“), <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9995514&categoryID=7&ndate=1151528400>.

⁶¹ *Jasiūnienė v. Lietuva*, pareiškimas 41510/98, ir *Jurevičius v. Lietuva*, pareiškimas 30165/02, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

⁶² BNS, Galimybė piliečiams kreiptis į KT nebekvestionuojama, Delfi, 2006 01 24, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8595272>.

⁶³ Stasys Gudavičius, Demokratinė idėja skęsta miglose, Bernardinai, 2006 08 10, <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/51846>

⁶⁴ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTISI, 2005, 25 psl.

Diskriminacija, rasizmas, antisemitizmas ir kitos nepakantumo apraiškos

2006 metais buvo užfiksuoti diskriminacijos, rasizmo, antisemitizmo ir kitokio nepakantumo atvejai, kurie atspindi visuomenės neigiamus stereotipus apie tam tikras rasines, etnines, religines ir socialines grupes bei aukštą nepakantumo lygį jų atstovams. Labiausiai nemėgiama ir diskriminuojama tautinė grupė Lietuvoje išliko romai. Pastebimai augo nepalankumas musulmonams bei pabėgėliams. Lietuvoje vangiai reaguojama ir neefektyviai nagrinėjami diskriminacijos bei neapykantos atvejai.

Romų bendruomenės integravimo problemos

Nesprendžiamos Lietuvos romų problemos⁶⁵ tapo tarptautinio dėmesio objektu. 2006 metais Lietuva sulaukė neigiamo dviejų tarptautinių institucijų – Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija⁶⁶ bei Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo Komiteto⁶⁷ – įvertinimo. Komisija ir Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl priešiško ir diskriminacinio požiūrio į romų bendruomenės narius, pažymėjo, kad nėra sprendžiamos užsisenėjusios jų socialinės problemos – užimtumo, aprūpinimo būstu, sveikatos priežiūros, švietimo.

2006 metais valdžios institucijos nesimė veiksmingų priemonių mažinti romų atskirtį, skurdą, neraštingumą, griauti eskaluojamus neigiamus stereotipus apie romus bei kovoti prieš jų diskriminaciją. Romų integracijos programos ruošimas tęsiasi jau kelis metus, o Vyriausybės 2006 metų rugsėjį patvirtintoje *Nacionalinėje antidiskriminacinėje 2006–2008 metų programoje* konkrečios priemonės pažeidžiamų grupių, tame tarpe ir romų, padėčiai gerinti nėra aktyvios ir tiesioginės.

Politikų ir valdininkų nenoras imtis ryžtingų žingsnių neretai yra paaiškinamas tuo, kad esą Lietuvos piliečių lygybės principas neleidžia teikti išskirtinę paramą atskirtį patiriančioms grupėms. Šis požiūris yra klaidingas ir juo dangstomasi vengiant formuluoti ir įgyvendinti veiksmingą integracinę politiką. ES lygybės direktyvos apibrėžia pozityvią diskriminaciją ir nedraudžia valstybėms imtis specialių priemonių padėti pažeidžiamoms grupėms. Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija bei Rasinės diskriminacijos panaikinimo Komitetas skatina Lietuvos valstybę imtis papildomų priemonių, sprendžiant socialines romų bendruomenės problemas. Pozityvių integracinių priemonių formulavimas bei įgyvendinimas turėtų tapti neatsiejama dalimi valstybės politiką šioje srityje formuojančių ir įgyvendinančių valstybės institucijų darbuotojų kompetencijos ugdymo dalimi.

Nemažiau svarbus yra visuomenės švietimas, nes Lietuvos gyventojai išsiskiria itin nepalankiu požiūriu į romus. Dauguma Europos gyventojų (64 %) mano, kad labiausiai paplitusi diskriminacija yra dėl etninės kilmės. Santykinai mažiausiai gyventojų Lietuvoje mano, jog yra paplitusi diskriminacija dėl tautybės (23 %). Tačiau du trečdaliai visuomenės sutinka, kad buvimas romu (čigonu) sukelia sunkumų.⁶⁸ Tuo pačiu metu romų kaimynystėje gyventi nepageidautų 75 % apklaustųjų.⁶⁹

Neigiamas visuomenės nuostatas sustiprina kai kurių valstybės institucijų bei žiniasklaidos šališki veiksmai. Žmogaus teisių požiūriu, viena aktualiausių problemų yra asmens etninės kilmės (tautybės) viešinimas. Romai – labiausiai Lietuvos žiniasklaidoje kriminalizuojama etninė grupė, siejama su nusikaltimais ir narkotikų platinimu. Nors pastaraisiais metais skelbiant informaciją žiniasklaidoje apie nusikaltimus, kur kas rečiau yra minima asmens tautybė, tačiau romų atveju tai greičiau išimtis.⁷⁰

Asmens tautybės viešas skelbimas kriminalinėse suvestinėse buvo beveik išnykęs, tačiau pastaraisiais metais (2005–2006 metais) policijos viešai skelbiamoje informacijoje ši praktika sugrįžo.⁷¹ Kitas aspektas, stiprinantis neigiamą romų įvaizdį, kriminalinių problemų siejimą su čigono tautybe, – tai čigonų gyvenvietės minėjimas kriminaliniuose pranešimuose, nurodant

arba nusikaltimo vieta, arba naudojant vietovę kaip tam tikrą nuorodą (at-skaitos tašką).⁷² Neretai tokiais neigia-mais stereotipais paremta informaci-ja nepasitvirtina. Pavyzdžiui, 2005 me-tais žiniasklaidoje buvo teigiama, kad Vilnius romų gyvenvietėje romai su-degino policijos postą, tačiau 2006 metais už šį nusikaltimą buvo nuteis-tas ne romų tautybės asmuo.⁷³

2006 metais buvo tęsiamas ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje, iškelto-je pagal 2004 metų gruodžio mėnesį Vilniaus miesto savivaldybės iniciatyva neteisėtai įvykdytą kelių būstų Vilniaus m. Kirtimų gyvenvietėje griovimo fak-tą – vieną ryškiausių pastarųjų metų romų teisių pažeidimų Europoje. Kaip teigiamas reiškinys paminėtina tai, kad rugpjūčio mėn. Kirtimų gyven-toja byloje buvo pripažinta nukentėju-siąja. Per 2006 metus šioje byloje dau-giau pasistūmėta ir sprendimų priim-ta nebuvo, nors Vilniaus savivaldybės veiksmus neteisėtais pripažino ir Lygių galimybių, ir Seimo kontrolieriai bei Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija.

Vangi reakcija į rasizmo ir antisemitizmo apraiškas

Lietuvoje neoperatyviai vyksta nesantaikos kurstymo bylų, kurių dauguma yra dėl rasistinio ir antisemitinio po-būdžio incidentų, tyrimas ir nagrinė-jimas. 2006 metais teismas priėmė sprendimą nuo 2003 metų besitęsusio-je baudžiamojoje byloje dėl tautinės

nesantaikos kurstymo. 2003 metais Šiaulių centre vykusią žydų bendruo-menės ceremoniją, skirtą menoros už-degimui, sutrukdė radikalus politikas Mindaugas Murza ir jo bendražygiai. Suėjus senaties terminui, teismas bau-džiamąją bylą dėl trukdymo atlikti re-ligines apeigas nutraukė ir visi septy-ni kaltinamieji išvengė realios baus-mės. Dėl nesantaikos kurstymo Min-daugui Murzai ir bendražygiams buvo skirtos piniginės baudos.⁷⁴

Kaip ir anksčiau, 2006 metais pasitai-kė incidentų, susijusių su viešu naci-stinių simbolių naudojimu. Rugsėjo mėnesį Kauno „Forto“ bare vykusia-me renginyje buvo viešai eksponuoja-mi nacistiniai ženklai.⁷⁵ Pasitaikė ir vandalizmo aktų žydų kapinėse: birže-lį ir spalį Vilniaus žydų kapinėse buvo nugriauti paminklai, rugsėjo mėn. bu-vo išniekintas Vilniuje esantis memo-rialas Olandų gatvėje.

Etninių tyrimų centro žiniasklaidos monitoringo duomenimis, 2006 metais žiniasklaidoje padaugėjo pranešimų apie skustagalvių vykdytus rasistinius išpuolius.⁷⁶ Spalio mėnesį buvo paste-bėta, kad nemokamai platintame „Studento kalendoriuje“ pateikta in-terneto nuoroda į neonacistinio po-būdžio „Lietuvos nacionalinio fronto“ interneto tinklalapį.⁷⁷

Sunku nesutikti su Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija bei Jungtinių Tautų Rasinės diskriminaci-

jos panaikinimo Komiteto nuomone, kad Lietuvos teisėsaugos institucijų pareigūnams vis dar trūksta išprusimo ir kompetencijos, nagrinėjant rasizmo, antisemitizmo ir kitas netolerancijos apraiškas. Pavyzdžiui, vieno iš Kauno miesto policijos komisariatų viršininko pavaduotojas, dėl minėto incidento Kauno „Forto“ restorane, viešai pareiškė, kad nacistinės simbolikos ir aprangos naudojimas, jei tai daroma juoko forma, „nesikerta su niekuo“. Pažymėtina, kad vandalizmo atvejais kalti asmenys paprastai nėra nustatomi.⁷⁸ Maža to, Rasinės diskriminacijos panaikinimo Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl įtariamo policijos pareigūnų diskriminacinio elgesio ir smurto panaudojimo prieš mažumų atstovus, tame tarpe prieš romus. Pažymėtina, jog netinkamas požiūris ir kompetencijos stoka pakerta pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis. Todėl teisėsaugos pareigūnų bei kitų teisinių profesijų atstovų (advokatų ir teisėjų) apmokymai turėtų tapti jų kvalifikacijos kėlimo programų prioritetu.

Rasinės diskriminacijos panaikinimo Komiteto 2006 metų ataskaitoje raginama nusikaltimo įvykdymą dėl rasistinių motyvų arba tikslų vertinti kaip sunkinančią aplinkybę, leidžiančią skirti griežtesnę bausmę.

Nejautrumas seksualinėms mažumoms

Didžioji visuomenės dalis nepritaria įvairių formų diskriminacijai, tačiau

tuo pačiu metu palaiko homoseksualių asmenų saviraiškos ribojimą. 61 % Lietuvos gyventojų nenorėtų priklausyti jokiai organizacijai, kuri turi homoseksualių narių, 58 % bijotų, jeigu jų vaikų mokytojai būtų homoseksualūs, 51 % nerinktų kandidato į Seimą ar savivaldybės tarybą, jei jis atvirai pripažintų savo homoseksualumą, 47 % gyventojų vis dar mano, kad homoseksualius asmenis reikia gydyti (tik retas žino, kad 1973 m. homoseksualumas buvo išbrauktas iš Pasaulinės sveikatos organizacijos ligų sąrašo). Be to, 66 % gyventojų mano, kad homoseksualūs asmenys neturėtų tapti kunigais, dirbti mokyklose (69 %) ir policijoje (51 %).⁷⁹

Eurobarometro duomenimis, 42 % Lietuvos žmonių teigia, jog diskriminacija dėl seksualinės orientacijos Lietuvoje yra labai paplitusi, o 30 % apklaustųjų mano, kad per pastaruosius penkerius metus diskriminacija dėl seksualinės orientacijos šalyje tapo dažnesnė.

Kontraversiškų vertinimų sulaukė 2006 metų vasarį Juodkrantėje turėjusi vykti paroda. Parodų namų kuratorė atsisakė priimti kituose miestuose anksčiau eksponuotą nuotraukų ciklą apie tradicines ir netradicines šeimas, nes kai kuriuose darbuose buvo vaizduojami homoseksualūs asmenys. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba už šiuos diskriminacinius veiksmus menotytrininkei skyrė išpėjimą.⁸⁰

Kaip ir anksčiau, 2006 metais nuostatų apriboti homoseksualių žmonių saviraišką pasigirdo ir Seime. Kontraversišką *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo* pataisų projektą rudens Seimo sesijoje įregistravo grupė Seimo narių, raginusių riboti informaciją „palankiai nušviečiant homoseksualius santykius“, nors projekto deramai neparengė ir neapibrėžė, ką reiškia „palankiai“. Gėjų lygos atstovas patvirtino pritarius jau galiojantiems draudimams transliuoti tvirkinančio pobūdžio informaciją ir saugoti nuo jos nepilnamečius, tačiau perspėjo, kad papildomai siūlomų pataisų priėmimas leistų uždrausti ir filmus, kuriuose rodomi homoseksualūs personažai, ir nevyriausybių organizacijų, atstovaujančių homoseksualius asmenis, interneto tinklalapius.⁸¹

Tiek Juodkrantės parodos atvejais, tiek pataisų projektas Seime rodo, jog valstybės politikai ir tarnautojai neturi aiškios nuostatos, jog teisę į žodžio laisvę (įskaitant palankaus ar neutralaus požiūrio į homoseksualumą reiškimą) asmenys turi nepriklausomai nuo savo lytinės orientacijos.

2006 metais į viešumą iškilo transeksualių asmenų problemos. Europos Žmogaus teisių teismas viešai išnagrino lytį norinčio pakeisti asmens bylą prieš Lietuvą.⁸² Taip pat viešai pasireiškė du kiti transeksualūs asmenys.⁸³ Kilusios diskusijos parodė Lie-

tuvos visuomenės neišprusimą šiuo klausimu ir nepakantumą žmonėms, ištiktiems šios problemos.

Pataikaudami populiariajam nepakantumui, Lietuvos politikai atsisako priimti įstatymą, kuris leistų transeksualiems asmenims gauti reikalingą chirurginį gydymą. *Civiliniame Kodekse* yra numatyta asmens teisė į lyties pakeitimą, tačiau jos praktinis įgyvendinimas yra sąlygojamas kito įstatymo priėmimu. *Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas* įpareigojo Seimo narius priimti šį teisės aktą, t.y. Seimas šiuo atveju neturi diskrecijos teisės, bet tik prievolę. Nežiūrint į tai, jog lyties keitimo sąlygas ir tvarką nustatantis įstatymas turėjo būti priimtas dar 2003 metais, jis iki šiol yra nepriimtas. Atsisakydami pateikti įstatymą svarstymui ir jį priimti, Lietuvos politikai ne tik demonstruoja nejautrumą ir nepakantumą asmenų, kurie kenčia nuo šios ligos, atžvilgiu, bet ir pažeidžia įstatymą (*Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymą*) bei Seimo nario priesaiką, kuria įsipareigojo gerbti Lietuvos Respublikos įstatymus.

Siauras požiūris į pabėgėlius

Pabėgėlių problema yra daugiau matoma tarptautinių teisinių įsipareigojimų kontekste. Vykdamas šiuos įsipareigojimus, kaip teigiamos priemonės paminėtinos: *Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties* pakeitimai, pagal ku-

riuos asmenys, pateikę prašymus suteikti prieglobstį, dabar nėra sulaikomi, o apgyvendinami Užsieniečių registracijos centre, netaikant jiems judėjimo laisvės apribojimų; LR socialinės apsaugos ir darbo ministro priimtu įsakymu, asmenims, gavusiems prieglobstį Lietuvoje, nuo 30 iki 60 mėnesių, yra pratęstas integracijos laikotarpis bei pabėgėliams suteiktos socialinės teisės; kreipimosi į administracinį teismą bei skundo padavimo terminas Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui buvo pratęstas nuo septynių iki keturiolikos dienų.

Tačiau, kaip ir ankščiau, 2006 metais pabėgėlio statusą gavusių asmenų skaičius buvo mažas. Nors Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija ragina Lietuvos valdžios institucijas užtikrinti, kad teigiamai įvertinus prašymą dėl pabėgėlio statuso suteikimo pagal *Konvenciją dėl pabėgėlių statuso*, toks statusas būtų suteikiamas visiems tokią teisę turintiems asmenims, tendencija išlieka ta pati – didelis skaičius asmenų, gauna tik humanitarinę apsaugą.⁸⁴

Komisija taip pat yra atkreipusi dėmesį į nepakankamą Užsieniečių registracijos centro, kuriame atskirose patalpose gyvena prieglobsčio prašytojai ir sulaikyti teisinio statuso neturintys migrantai, infrastruktūrą bei tą faktą, kad prieglobsčio prašytojams neteikiamos socialinės, psichologinės ir reabilitacijos paslaugos.

Pabėgėlių problema apima kitų kultūrų atstovų socialinės integracijos galimybes ir sunkumus. Vertinant šiuo požiūriu, neramina pastebimas Lietuvos visuomenės, valdžios institucijų bei žiniasklaidos neigiamas požiūris į tam tikras pabėgėlių grupes. Veiksmingai nepasipriešinus tokiam požiūriui, gali padidėti netolerancijos, neapykantos ir diskriminacijos apraiškos, gresiančios socialinėmis įtampomis ir neramumais.

Ypatingas dėmesys atkreiptinas į požiūrį į pabėgėlius iš Čečėnijos. Neigiamas čečėnų stereotipizavimo pavyzdys 2006 metais buvo tuometinės Vyriausybės kanceliarijos vadovo pareiškimas, jog „(kotedžus) būtų nusipirkę banditai ir net čečėnai arba rusų specialiosios tarnybos“.⁸⁵ Dėl šio tautinę nesantaiką kurstančio pareiškimo buvo kreiptasi į Generalinę prokuratūrą. Šios apžvalgos ruošimo metu tyrimo rezultatai nebuvo žinomi. Kaip ir romų atveju, tautybės minėjimas kriminalinėse suvestinėse ypač jei įtariamieji – čečėnai, yra dažnas reiškinys.⁸⁶ Žiniasklaidoje čečėnai vis dažniau įvardijami kaip keliantys grėsmę.

Kylantys iššūkiai dėl musulmonų mažumos

Pastaraisiais metais išaugo visuomenės nepalankus požiūris į musulmonus: 1990 ir 1999 metais kaimynystėje jų nepageidavo 31–34 % respondentų, 2005 metais – 50 %, o 2006 metais – 58 % gyventojų. Teigiančių, kad jų

nuomonė apie musulmonus pablogėjo, per pastaruosius metus išaugo nuo pusės (49 %) iki dviejų trečdalių (67 %) Lietuvos gyventojų. Daugiau pastebimos neigiamos musulmonų sąvybės, o teigiamos vis mažiau. 2006 metais, palyginti su 2005 metais, padaugėjo musulmonus siejančių su nusikalstama veikla procentas (52 ir 63 %, atitinkamai) ir visuotinai pripažintų elgesio taisyklių ignoravimu (51 ir 61 %, atitinkamai).⁸⁷ Galima manyti, jog tai tiesiogiai susiję su padidėjusiu žiniasklaidos dėmesiu su islamu siejamomis grėsmėmis. Svarbūs visuomenės ir žiniasklaidos dėmesį patraukę įvykiai – tai sprogdinimai Londone 2005-ųjų liepą, riaušės Prancūzijos priemiesčiuose rudenį, pranašo Mahometo karikatūrų skandalas 2006 metų pradžioje, Izraelio ir Libano konfliktas.

Diskriminacijos apraiškos

2006 metų vasarą atliktos Eurobarometro apklausos duomenimis, Lietuvos gyventojai mano, kad labiausiai žmonės diskriminuojami dėl amžiaus ir neįgalumo (taip teigia 53 %). 2006 metų pabaigoje atlikta kita visuomenės nuomonės apklausa šį požiūrį patvirtino – labiausiai diskriminuojamomis socialinėmis grupėmis šalies gyventojai laiko psichikos ligonius, pagyvenusius žmones ir neįgaliuosius.⁸⁸

Ypatingą susirūpinimą kelia tai, jog nemažai užfiksuojamų diskriminacijos atvejų ir neetiškų pareiškimų kyla iš valstybės institucijų ir tai, kad diskrimi-

nacinių nuostatų pasitaiko galiojančiuose įstatymuose. Vieni ryškiausių 2006 metų pavyzdžių – tai Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos nustatyta netiesioginė diskriminacija dėl religijos nacionalinio anglų kalbos egzamino užduočių atveju bei diskriminacija dėl tautybės, renkant mokesčių iš nelietuvių tautybės Lietuvos piliečių dėl užsienyje įgyto diplomo registravimo.

Tiriant anoniminių skundą dėl galimos diskriminacijos religiniu pagrindu, atliekant 2006 metais anglų kalbos valstybinio egzamino užduotis, buvo nustatyta, jog egzamino užduotis, reikalaujanti papasakoti apie Visų šventųjų dieną ir Kūčias bei ką jos asmeniškai reiškia, pažeidžia *Lygių galimybių įstatymą*, nes asmenims, išpažįstantiems kitą religiją ar netikintiems, sudėtinga aprašyti katalikiškos šventės apeigas, papročius, tradicijas, net patiekalus, o tuo labiau išreikšti savo santykį su šiomis šventėmis. Tad abiturientai, kurie yra ne katalikai arba netikintys, patyrė netiesioginę diskriminaciją dėl religijos.⁸⁹

Renkant rinkliavą už užsienyje įgyto aukštojo mokslo diplomo pripažinimą Lietuvoje, Lietuvos Respublikos piliečiai nuo 2000 metų buvo traktuojami nevienodai: lengvata buvo suteikta išimtinai lietuvių kilmės ar teisės į Lietuvos Respublikos pilietybę išsaugojimo dokumentus turintiems asmenims.⁹⁰ Ši lengvata diskriminuoja nelietuvių kilmės asmenis, turinčius Lietuvos Respublikos pilietybę.⁹¹

Taip pat prisimintina, kad iki šiol nepanaikinta nuostata, kuri vien lietuvių kilmės asmenis atleidžia nuo valstybės mokesčių, prašant leidimo gyventi Lietuvoje.⁹²

⁶⁵ Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2005, 30–33 psl., Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2004, 35–37 psl., Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2003, 39 psl.

⁶⁶ Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija, trečia ataskaita apie Lietuvą, CRI(2006)2, priimtas 2006 06 24, http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-by-country_approach/Lithuania/Lithuania_CBC_3.asp#TopOfPage

⁶⁷ JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto raportas apie Lietuvą, CERD/C/LTU/CO/3, 2006 03 21, <http://www.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/CERD.C.LTU.CO.3.pdf>

⁶⁸ Eurobaromentras, Diskriminacija Europos Sąjungoje, duomenys apie Lietuvą, 2006 m. birželio – liepos mėn., http://ec.europa.eu/employment_social/eyeq/uploaded_files/documents/country_sheet_lt_en.pdf.

⁶⁹ Etninių tyrimų centro visuomenės nuomonės tyrimai: 2005–2006 m. Etniškumo studijos 2006/1. STI, Eugrimas, psl. 175.

⁷⁰ Žr., pavyzdžiui, Kauno čigonų baronas tik per plauką liko gyvas, *Omni*, 2006 10 24.

⁷¹ Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos: „Birželio 22 d. apie 11 val. Raseiniuose, Tiesos g., į D. A. (g. 1923 m.) namą užėjo dvi čigonės, iš kurių viena laikė šeimninę užspaudusi jai burną, o kita iš sijono ki-

šenės pagrobė 4 000 litų“, 2006 06 22; „Birželio 15 d. 12 val. 30 min. Plungės r., Jodėnų k., į neužrakintą A. M. (g. 1928 m.) namą, užėjo čigonų tautybės mergina, kuri papurškė dujų šeimininkei į veidą ir pagrobė 1 000 litų“, 2005 06 15, http://www.policija.lt/suvestines/paieskos_rezultatas.php.

⁷² Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos: „Birželio 20 d. apie 14 val. Vilniuje, Dariaus ir Girėno g., prie čigonų taboro, įtarus kyšininkavimu, Vilniaus m. VPK kriminalinės policijos pareigūnai sulaukė du uniformotus tarnybos metu Vilniaus m. VPK viešosios policijos Patrulių rinktinės pareigūnus, pastarieji po apklausos paleisti“, 2006 06 20, http://www.policija.lt/suvestines/paieskos_rezultatas.php.

⁷³ Justinas Vanagas, Nuteistas Vilniaus taboro policijos postą padegęs vyras, *Delfi*, 2006 06 05, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=9773922&categoryID=5995>.

⁷⁴ Šiaulių apskrities televizija, M. Murzai ir jo bendražygiams – tūkstantinės baudos, *Delfi*, 2006 11 10, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=11189269>.

⁷⁵ Kaip pranešė žiniasklaida, Kaune minint alaus baro „Fortas“ 10-ąjį jubiliejų, bare buvo iškabinta nacistinės Vokietijos vėliava, o lankytojus pasitiko Adolfu Hitleriu persirengęs vyriškis. BNS, E. Zuroffas protestuoja dėl svastikų Kauno bare, *Delfi*, 2006 09 19, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10734948>.

⁷⁶ Žr. Daiva Jankauskaitė, Kinų virėją sumušė skustagalviai, *Delfi*, 2006 09 19, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=10730965>; Vilniaus neonaciai JAV pilietį sumušė policininkų akivaizdoje, *Omni*, 2006 09 04; Vilniuje kinas tapo jaunųjų nacistų taikiniu, *Delfi*, 2006 09 04, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10590663&categoryID=7&ndate=1157317200>.

⁷⁷ Sigita Purytė, Studentams – nuoroda į neonačius, „Respublika“, 2006 10 10.

⁷⁸ Dėl nebaudžiamumo plinta vandalizmas. 2006 metais buvo pranešta apie rusų kapinių išniekinimą. Žr. BNS, Utenoje išniekintos rusų kapinės, 2006 12 18, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=11550258>.

⁷⁹ Lietuviai vis dar išlieka homofobiški, Alfa, 2006 11 20, <http://www.alfa.lt/straipsnis/84987>. Reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą EQUAL projekto Atviri ir saugūs darbe užsakymu 2006 m. liepos mėn. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“.

⁸⁰ Bažnyčios hierarchai – prieš fotografijų apie gėjus parodą, BNS ir lrytas.lt, 2006 03 31, <http://www.lrytas.lt/index.asp?id=11438058061141728610&view=4>.

⁸¹ Eglė Digrytė, Politikų kova su homoseksualumo propagavimu siutina gėjus, Delfi, 2006 10 04, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10861170&categoryID=7&ndate=1159909200>.

⁸² Edita Urmonaitė, Strasbūras išgirdo apie transseksualo kančias, „Lietuvos Rytas“, 2006 10 18; Dainius Sinkevičius, Lietuvės byla į Strasbūrą sutraukė šimtus teisininkų, „Lietuvos Žinios“, 2006 10 18.

⁸³ Žr., pavyzdžiui, Jurgita Zigmantavičiūtė, Lytį pakeitusį Lina svajoja apie nuotakas suknelę, „Vakarinė Palanga“, 2006 10 28.

⁸⁴ Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija, trečia ataskaita apie Lietuvą.

⁸⁵ R. Kupčinskas kreipėsi į prokuratūrą dėl V. Račkio pareiškimo apie čečėnus, Delfi, 2006 04 06, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9241436&categoryID=7&ndate=1144270800>.

⁸⁶ „Sausio 29 d. 16 val. 30 min. Švenčionių r., Pabradėje, Pienių g., į UAB teritoriją atėjo 4–5 asmenys (čečėnų tautybės), kurie grasindami daiktu, panašiu į peilį, sumušė UAB direktorių S. S. (g. 1955 m.) ir kitus buvusius darbuotojus bei pagrobė apie 200 000 litų. Įtariamasis Rusijos pilietis S. A. (g. 1972 m.) uždarytas į areštinę“ (2007 01 29); „Vasario 1 d. 23 val. 30 min. Jonavos r., Ruklos mstl., Ruklos pabėgėlių priėmimo centre, į Lietuvos piliečio J. N. O. (g. 1977 m.) kambarį, užėjo trys čečėnų tautybės vyriškiai, kurie, grasindami šeimnininkui peiliu, jį sumušė bei pagrobė 500 litų. Įtariamieji A. D. (g. 1977 m.) ir A. M. (g. 1980 m.) uždaryti į areštinę“ (2005 02 02), http://www.policija.lt/suvestines/paisikos_rezultatas.php

⁸⁷ Beresnevičiūtė V., Frėjūtė-Rakauskienė M. 2006, *Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė*, Etniškojo studijos 2006/1, STI, Eugrimas, 19–44 psl.

⁸⁸ 2006 metų tyrimas: Kaip žmonės vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, http://www.hrmi.lt/admin/Editor/assets/ZT_menuo_2006_Vilmorus_pristatymas.pdf.

⁸⁹ Žr. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos tinklalapį, skyrių „Skundai“, <http://www.lygybe.lt/newsf.php>.

⁹⁰ Žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gruodžio 15 d. nutarimo Nr. 1458 „Dėl Valstybės rinkliavos objektų sąrašo, šios rinkliavos dydžių ir mokėjimo ir gražinimo tvarkos patvirtinimo“ (Žin., 2000, Nr. 108-3463, 2005, Nr. 12-370) 4.473 punkta.

⁹¹ 2006 m. birželio 19 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 605 (Žin., 2006, Nr. 70-2579).

⁹² Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTISI, 2005, 35 psl.

Moterų teisės

2006 metais pagrindinėmis moterų teisių užtikrinimo problemomis išliko: teisės į darbą užtikrinimas, įdarbinimo programų neefektyvumas, silpnėjanti moterų ekonominė galia, vangūs problemos sprendimai dėl seksualinio priekabiavimo, išnaudojimo, prekybos žmonėmis, patiriamo smurto šeimoje, santuoka nepagrįstų šeimų diskriminavimas, patiriami sunkumai, siekiant suderinti šeimos bei profesinį gyvenimą.

Teisė į darbą

Moterų teisė į darbą yra užtikrinama nepakankamai. Mažėjant bendram registruotų bedarbių skaičiui, moterų santykinė proporcija tarp bedarbių didėja. Pavyzdžiui, 2005 m. sausio 1 d., moterys sudarė 57,4 % visų bedarbių, 2006 m. sausio 1 d. – 60 %, o 2007 m. sausio 1 d. – 62,3 % visų registruotų bedarbių.⁹³ Išlieka neigiamos tendencijos kai moterų yra daugiau tarp ilgalaikių ir aukštąjį bei aukštesnį išsilavinimą turinčių bedarbių. Lietuvos darbo biržos duomenimis 2006 metais moterų nedarbas sumažėjo 0,5 %, o faktinis moterų įdarbinimo efektyvumas, tarpininkaujant Lietuvos darbo biržai, buvo 15 % mažesnis nei vyrų.

Vidutinis moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumas yra didesnis nei kitoje ES šalyse. Net ir stipriai feminizuotose ekonomikos srityse vyrai uždirba

daugiau nei moterys. Vidutiniškai šis skirtumas siekia 18 %, tačiau yra tokių sektorių, kaip pavyzdžiui finansinis tarpininkavimas, kur moterims yra mokamas tik 51 % vyrams mokamo uždarbio.⁹⁴

Moterys – silpnesnė ekonominė šalis

Augant bendram santykinio skurdo lygiui šalyje (2003 metais jis sudarė 15,9 %, 2004 metais – 16,1 %, 2005 metais – 16,9 %) moterys išlieka silpnėse ekonomine šalimi. Moterų namų ūkiuose, skurdas buvo ne tik faktiškai didesnis (2005 metais moterų vadovaujamuose namų ūkiuose skurdas buvo 4 % punktais didesnis nei vyrų, atitinkamai 15,3 % ir 19,3 %), bet ir sparčiau didėjantis nei vyrų (2004–2005 metų laikotarpyje vyrų vadovaujamuose namų ūkiuose skurdo lygis išaugo 0,7 % punkto, o moterų – 1,2 % punkto, t.y. beveik dvigubai daugiau). Moterų vadovaujamuose namų ūkiuose skurdo lygis buvo 2,4 % punkto didesnis nei skurdo lygis šalyje, o vyrų vadovaujamuose namų ūkiuose – 1,6 % punkto mažesnis nei vidutiniškai šalyje.⁹⁵ 2006 metai „paveldėjo“ skausmingas skurdo feminizacijos problemas, kurių sprendimas nesulaukė politinio dėmesio.

Padėtis šeimoje

Valstybės teikiama pagalba šeimai yra įgyvendinama nepakankamai, neretai net stiprina atskirtį ir diskriminaciją. Reprezentatyvi gyventojų apklausa

parodė, kad į „šeimos“ sąvoką žmonės linkę įtraukti ir nesusituokusias poras auginančias vaikus ar be jų, nuotolio šeimas (kai vienas iš sutuoktinių išvyksta dirbti į užsienį) bei vienišų tėvų/ motinų šeimas.⁹⁶ Tuo tarpu 2006 m. liepos 1 d. įsigaliojęs *Ligos ir motinystės pakeitimo ir papildymo įstatymas*⁹⁷ suteikia teisę išeiti mėnesio tėvystės atostogų ir gauti tėvystės pašalpą tik susituokusiems vyrams. Įstatyminė nuostata diskriminuoja šeimas, kuriose tėvai nėra formaliai įtvirtinę savo santykių. Ši teisinė norma yra aiškina mėginimu išvengti piktnaudžiavimo valstybės lėšomis. Tuo būdu, beveik trečdaliui porų, susilaukusių kūdikio, yra atimama teisė gauti valstybės paramą bei galimybė abiems tėvams pirmą gyvenimo mėnesį rūpintis savo kūdikiu.

Lietuvoje nėra nuosekliai skatinamas dviejų maitintojų ir globėjų šeimos modelis. Vytauto Didžiojo Universiteto atlikti tyrimai rodo, kad moterys „sumoka“ brangiau už galimybę turėti šeimą. Jos patiria didesnę stresą nei vyrai, bandydamos suderinti šeimos ir profesinį gyvenimą.⁹⁸ Dėl gajų patriarchalinių nuostatų visuomenėje, vyrai, kurie galėtų pasinaudoti įstatymo teikiamomis tėvystės atostogomis, nėra linkę tai daryti. Šia teise pasinaudoja mažiau nei 2 % tėvų. Tai reiškia, kad moterys dėl šeiminių padėties ir toliau rizikuoja patirti diskriminaciją darbo rinkoje, nors tai yra draudžiama *Moterys ir vyrų lygių galimybių įstatymo*.

Reprodukcinės teisės

Moterys reprodukcinės teisės nėra užtikrintos šalies įstatymais, t.y. nėra užtikrintos moterys šeimos planavimą, saugų nėštumą ir gimdymą, dirbtinį apvaisinimą, medicininį abortą, reprodukcinės sveikatos priežiūrą ir apsaugą, informaciją ir švietimą, įskaitant informaciją apie kontracetivinių priemonių bei metodų naudą, riziką ir veiksmingumą, teisės naudotis naujomis, saugiomis, veiksmingomis ir individualiai priimtinais reprodukcinės sveikatos priežiūros technologijomis.

Įstatymų priėmimas yra vilkinimas dėl įstatymo leidėjui nepatogaus problemos pobūdžio. Nepriėmus aiškaus politinio sprendimo dėl moterys reprodukcinės teisių įtvirtinimo Lietuvoje, nėra nuosekliai įgyvendinamos seksualinio, reprodukcinio švietimo ir nepažeidautino nėštumo prevencijos programos.

Seksualinis priekabiavimas ir smurtas šeimoje

Seksualinio priekabiavimo tema Lietuvoje vertinama nevienareikšmiai. Viena vertus, žmonės nepateisina tokio elgesio darbe.⁹⁹ Antra vertus, moterys susidūrusios su šia problema nediršta ginti savo teisių, bijodamos aplinkinių pasmerkimo ir pašaipų. Moterys yra daugiau linkusios spręsti iškilusią problemą su psichologais, nei ginti savo teises teisinėmis priemonėmis.¹⁰⁰

Daugeliui moterų namai nėra saugi tvirtovė. Moterys šeimoje rizikuoja patirti prievartą ar būti nužudytomis tris kartus dažniau nei kur kitur.¹⁰¹ Kadangi policija, fiksuodama buitinio smurto atvejus, nediferencijuoja smurtautojų, nėra specialios statistikos kiek moterų patiria smurtą šeimoje.¹⁰² Moterys yra nelinkusios informuoti teisėsaugos institucijas apie patiriamą smurtą dėl nepasitikėjimo teisminės sistemos veiksmingumu.¹⁰³

Kaip teigiamas pokytis paminėtinas Vyriausybės patvirtinta *Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija 2007–2009 metų Strategijoje* yra numatoma skirti lėšų nevyriausybinėms organizacijoms, kovojančioms su smurtu, tobulinti teisinę bazę, pakeisti privatų kaltinimą – valstybės kaltinimu, įvesti alternatyvias poveikio priemones smurtautojams. Svarbu, kad numatyti tikslai būtų efektyviai įgyvendinti praktikoje. Daugiausia pagalbos moterys patyrusios smurtą, sulaukia iš nevyriausybinių organizacijų, tačiau dėl išteklių stokos ir fragmentiško finansavimo, jos nėra pajėgios užtikrinti pagalbos smurto aukoms tęstinumo ir reikiamo kompleksiško.

Prekyba žmonėmis ir prostitucija

Lietuva užima vieną iš pirmaujančių vietų Europoje pagal prekybos moterimis mastus. Kasmet iš šalies yra išvežama arba savo noru išvažiuoja apie 1000–1200 moterų.¹⁰⁴ Lietuva išlieka

prekybos moterimis tikslo ir tranzito šalimi.¹⁰⁵ Moterys patekusios į sąvadautojų spąstus, dėl nesaugumo jausmo, dažnai nedrįsta liudyti teismuose, o tai savo ruožtu sudaro palankias sąlygas prekybos žmonėmis plėtojimuisi.¹⁰⁶ Būtina sudaryti visas sąlygas, kad moterys, duodančioms parodymus prekybos su žmonėmis bylose, jaustųsi saugiai ir nesibaimintų dėl savo saugumo.

Lietuvoje sparčiai populiarėja sekso turizmas, kai atvykę turistai ieško pigių sekso paslaugų.¹⁰⁷ Šalyje nėra efektyviai užtikrinama seksualines paslaugas teikiančių moterų apsauga. Dėl nepakankamos informacijos sekso darbuotojos dažnai nežino apie pagalbą teikiančias įstaigas, nepasitiki pareigūnais, o besirūpinančios institucijos nepakankamai bendradarbiauja tarpusavyje.¹⁰⁸

⁹³ Lietuvos darbo biržos duomenys; http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Lietuvos statistikos departamentas, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>.

⁹⁶ Rinkos analizės ir tyrimų grupės „RAIT“ tyrimo duomenimis – susituokusią porą su vaikais šeima laikė – 98,9 %, susituokusią porą be vaikų – 81 %, nesusituokusią porą, gyvenančią kartu su vaikais – 68,3 %, nuotolio šeimą (kai bent vienas iš tėvų yra emigravęs uždarbiauti į užsienį) – 57,9 %, vienišą tėvą/motiną šeima laikė – 53 % respondentų.

⁹⁷ *Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 20, 21, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo, trečiojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir Įstatymo papildymo 18(1), 18(2), 18(3) straipsniais įstatymas*, 18 straipsnio 1 dalis, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278830&p_query=&p_tr2=.

⁹⁸ Moterys prisipažino, kad vaikų auginimas per pastaruosius metus turėjo neigiamų pasekmių darbe: 11 % apklaustųjų turėjo pakeisti darbą, 25 % – atsisakyti karjeros, 8 % turėjo iš viso išeiti iš darbo, 23 % juto padidėjusį fizinį ir psichologinį stresą darbe. *Between Paid and Unpaid Work: Family Friendly Policies and Gender Equality in Europe*, ed. Jolanta Reingardienė. Vilnius, 2006.

⁹⁹ Laidos „JEIGU“ 2006 09 12 metu atlikta telefoninė apklausa parodė, kad seksualinio priekabiavimo darbe nepateisina 90 % respondentų.

¹⁰⁰ Seksualinį priekabiavimą patiriančios moterys savo teisių ginti neskuba, 2006 04 25, http://www.straipsniai.lt/seksualinis_priekabavimas/puslapis/11626.

¹⁰¹ Monika Smalinskaitė, Projektas „Netylėk“ – moterys skatinamos prabilti apie smurtą šeimoje, 2006 07 04, <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/50508>.

¹⁰² Virginija Sipavičienė, Smurtaujantys šeimose laisvi nuo atsakomybės, „Panevėžio balsas“, 2007 01 25, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11922744>.

¹⁰³ Lietuva – Šalies žmogaus teisių įgyvendinimo ataskaita 2006, JAV departamento, Demokratijos, žmogaus teisių ir darbo biuras, 2007 03 06, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78824.htm>.

¹⁰⁴ Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė: informacinis konsultacinis tinklapis,

2007 03 30, http://sos.vrom.lt:81/mod_rich-text.php?pip=2.

¹⁰⁵ Lietuva – Šalies žmogaus teisių įgyvendinimo ataskaita 2006, JAV departamento, Demokratijos, žmogaus teisių ir darbo biuras.

¹⁰⁶ Jurgita Činkienė, Vytas Rudavičius, Moterų iššūkiai sekso vergijai – nedrausūs, lrytas.lt, 2007 01 20, http://www.lrytas.lt/?data=20070120&id=akt20_a1070120&view=2.

¹⁰⁷ Giedrė Petkevičiūtė, Sekso turistus aptarnauja „mergaitės su maišiukais“, „Vakarų Ekspresas“, 2006 09 11, <http://www.ve.lt/?rub=1065924810&data=2006-09-11&id=1157902940>.

¹⁰⁸ Giedrė Petkevičiūtė, Sekso vergės – be pagalbos, „Klaipėda“, 2006 11 23, http://www.delfi.lt/news/DELFI_for_women/she_and_he/article.php?id=11307686; *Galiu gyventi* nevyriausybinė organizacijų ir ekspertų koalicija, Besislepiančios nuo visuomenės Sekso paslaugų teikėjų padėtis Lietuvoje: vertinimai ir rekomendacijos, <http://www.galiugyventi.lt/news.php?strid=1017&id=2088>.

Vaikų teisės

2006 metais vaikų teisių srityje svarbesnėmis problemomis liko smurto naudojimas prieš vaikus šeimose ir valstybės institucijose, psichologinės pagalbos neprieinamumas, neįgalių vaikų ugdymo neužtikrinimas bei problemos susijusios su vieša globa ir įvairinimu.

Smurtas šeimose ir valstybinėse institucijose

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos (toliau – VTAKI) duomenimis Lietuva pasižymi aukštu įvairių formų smurto globos namuose¹⁰⁹, mokyklose, šeimose, tarp jų globėjų šeimose, lygiu.¹¹⁰

Ypač neramina paplitęs smurtas šeimose ir mokyklose. Nors šeimose vaikai daugiausia susiduria su fiziniu smurtu, jie taip pat patiria nemažai psichologinio bei seksualinio smurto.¹¹¹ Lietuvoje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą, tačiau didelė visuomenės dalis pateisina fizinių bausmių taikymą kaip auklėjimo priemonę.¹¹² Iš dalies dėl to nėra numatyta atsakomybė už neprašymą apie prieš vaikus naudojamą smurtą.

Mokyklose taip pat dominuoja fizinis smurtas, tačiau vaikai patiria vis dau-

giau įvairių formų psichologinį smurtą. Viena iš labiausiai paplitusių psichologinių smurto formų – bendraamžių patyčios. Psichologinę pagalbą vaikams ir paaugliams teikianti tarnyba „Vaikų linija“ atliktas tyrimas balandžio mėn. parodė, kad 64,5 % Vilniaus Pilaitės vidurinės mokyklos 4–10 klasių moksleivių per pastaruosius du mėnesius iki tyrimo pradžios tapo patyčių aukomis, o 73,2 % – bent kartą pasityčiojo iš savo bendramokslų.¹¹³ Patirtas smurtas ir nesaugumo jausmas vaikus dažnai paskatina nebelaikyti mokyklų.¹¹⁴

Nors priemonės kovai su smurtu prieš vaikus ne kartą buvo siūlomos¹¹⁵, 2006 metais nebuvo imtasi ryžtingesnių teisinio reglamentavimo bei praktinių žingsnių. Atskirai atkreiptinas dėmesys, kad baudžiamosios bylos dėl vaiko mušimo ar kito kio smurtavimo prieš vaiką, jei vaikas nėra mažametis, yra priskiriamos privataus kaltinimo byloms. Dėl vaiko, kuris tapo smurto auka, pažeidžiamumo, svarstytinas šių bylų išėmimas iš privataus kaltinimo kategorijos.

Psichologinės pagalbos prieinamumas

VTAKI organizuota darbo grupė, įvertinusi psichologinės pagalbos teikimo vaikams ir jų šeimos nariams situaciją Lietuvoje, nustatė, kad 2006 metais psichologinė pagalba buvo užtikrinama nepakankamai – trūko psichologų mokyklose, sveikatos

priežiūros įstaigose, vaiko teisių apsaugos tarnybose.¹¹⁶ Psichologinė pagalba dažniausiai yra neprieinama dėl specialistų trūkumo ir, kalbant apie kaimo vietovėse gyvenančius vaikus ir jų šeimų narius, susisiekimo sunkumų. Taip pat trūksta psichologų psichikos sveikatos centruose.¹¹⁷

Atskirai pažymėtinas psichologinės pagalbos vaikams neprieinamumas iki teismo tyrimo metu. Atliekant nepilnamečių apklausas, jose retai dalyvauja psichologas, nors tokia galimybė yra numatyta įstatyme.¹¹⁸ Pagal galiojančią tvarką, atliekant procesinius veiksmus su nepilnamečiais, psichologas arba Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovas gali būti kviečiamas proceso dalyvių prašymu ar pareigūno, atliekančio ikiteisminį tyrimą, iniciatyva. Įstatyme turėtų būti numatytas visais atvejais privalomas psichologo dalyvavimas nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje. Vaiko statusas neturėtų būti prilyginamas tik nukentėjusiojo ar liudytojo statusui, pamirštant jo kaip vaiko teises ir interesus.

Neįgaliųjų vaikų ugdymas

Neįgaliųjų vaikų ugdymą sąlygojo socialinių paslaugų savivaldybėse stoka, netinkamas pasiruošimas integruoti neįgalius vaikus į bendro lavinimo mokyklas bei nepagrįstas vaikų su nedideliais poreikiais talpinimas į specialias ugdymo įstaigas. Buvo nepilnai užtikrinama vaikų su specialiais poreikiais teisė į nemokamą išvežiojimą.

2006 metais išryškėjo savivaldybių teikiamų socialinių paslaugų neįgaliems vaikams neadekvatumas – dėl nepakankamo finansavimo trūksta darbuotojų bei materialinių – techninių resursų.

Vaikų integracija bendro lavinimo mokyklose vyksta vangiai. Bendrojo lavinimo sistema yra nepasirengusi integruoti specialius poreikius turinčius vaikus – mokyklose trūksta specialistų, mokytojų padėjėjų, mokytojams trūksta kompetencijos specialiųjų poreikių vaikams ugdyti, nepritaikyta fizinė mokyklų aplinka.

Lietuvoje yra per 15 tūkstančių neįgaliųjų vaikų – 2,7 % visų vaikų, iš jų specialiose ugdymo įstaigose mokosi 18 % su nedideliais ir 26 % su vidutiniais poreikiais vaikų,¹¹⁹ nors *Specialiojo ugdymo įstatymas* neriboja vaikų su nedideliais specialiais poreikiais lankymą bendrojo lavinimo mokyklose. Įstatymas numato, kad bendrojo lavinimo mokyklų negali lankyti asmenys turintys didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių.¹²⁰ Atsižvelgiant į tai, kad specialiosiose mokyklose didelę mokinių dalį sudaro nedidelę proto negalią turintys vaikai, kurie galėtų būti integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas, Vaiko teisių kontrolierė siūlo sudaryti nepriklausomų specialistų grupę su tikslu įvertinti kiekvieno vaiko su nežymia protine negalią buvimo specialiojoje mokykloje pagrįstumą ir tikslingumą.¹²¹

Specialiojo ugdymo įstatymas numato vaiko teisę į nemokamą vežiojimą į švietimo įstaigas.¹²² 2006 metais ši teisė buvo užtikrinama nepakankamai. Pagal specialiųjų ugdymo įstaigų pateiktą informaciją, buvo patenkinta 83 % poreikio.¹²³ Neužtikrinus vaiko teisės į nemokamą vežiojimą į ugdymo įstaigą, iškyla vaiko vystymuisi žalinga jo institucionalizacijos alternatyva.

Viešoji globa ir įvaikinimas

Lieka nemažai neaiškumų dėl vaiko paėmimo iš šeimos sąlygų ir tvarkos. Tai sudaro sąlygas neatsakingiems sprendimams ir piktnaudžiavimams. Žiniasklaidoje buvo aprašytas atvejis, kai Mažeikiuose iš motinos buvo paimiti trys vaikai, nors jais buvo rūpinamasi.¹²⁴ Būtina nedelsiant konkreizuoti vaiko paėmimo iš šeimos tvarką.

Pastebėta, kad vaiko teisių apsaugos darbuotojai nėra suinteresuoti vaikų įvaikinimu. Skundai rodo, kad tarnybos darbuotojai kartais teigia, jog vaikų, galimai globai, nėra ir atkalbinėja nuo ketinimų įsivaikinti.¹²⁵ Ši problema reikalauja nuodugnesnio tyrimo.

¹⁰⁹ Žr., pavyzdžiui, Konclageris, o ne globos namai, „Lietuvos rytas“, 2006 08 25.

¹¹⁰ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga 2006 metais nustatė 31 smurto atvejį šeimoje, 16 – mokyklose, 11 – globos namuose, 7 – globėjų namuose ir kitose vietose. Viso VTAKI

2006 metais gavo 357 skundus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita, 8 ir 13 psl., <http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>.

¹¹¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita, 13 psl., <http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>.

¹¹² Sveikas žmogus, Smurtas prieš vaikus šeimoje – visuomenės ignoruojama problema, 2006 10 27, http://www.sveikaszmogus.lt/index.php?pagrid=savaite_tema&veiksmas=ziureti&id=11.

¹¹³ „Vaikų linija“, Kova su patyčiomis prasidės nuo Pilaitės, 2006 05 25, <http://www.vaikulinija.lt/index.php/spaudai/20060525/>.

¹¹⁴ Vaikas nelanko mokyklos. Ar kalti tik tėvai?, „Kontrastai“, 2006 02 04. Daugiau Žr. Remigijus Cilinskas, Vita Levickaitė, Iloona Tamutienė, *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*, monograma, 2006 metai, http://www.naujosjungtys.lt/projektas/dokumentai/nelankantys_mono.pdf.

¹¹⁵ Žr., pavyzdžiui, Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSI, 2005, 42–43 psl.

¹¹⁶ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita, 43 psl., <http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>

¹¹⁷ Psichikos sveikatos centruose vienas psichologas aptarnauja vidutiniškai 40 tūkst. Gyventojų. Daiva Norkienė, *Lietuva – psichikos ligų gniaužtuose*, „Lietuvos žinios“, 2006 09 27, <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/53553>.

¹¹⁸ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita, 27 psl., <http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>.

¹¹⁹ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstai-
gos 2006 metų veiklos ataskaita, 27 ir 30 psl.,
<http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>.

¹²⁰ *Specialiojo ugdymo įstatymo* 17 straipsnis,
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=69873.

¹²¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstai-
gos 2006 metų veiklos ataskaita, 116 psl., 18
para., <http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>.

¹²² *Specialiojo ugdymo įstatymas*, 27 straipsnis.

¹²³ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstai-
gos 2006 metų veiklos ataskaita, 29 psl., <http://vaikams.lrs.lt/metines.htm>.

¹²⁴ Kontrolierė ėmė ginti šeimą, “Lietuvos ry-
tas”, 2006 01 01.

¹²⁵ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstai-
gos informacinis biuletenis, 2006 m. sausis –
kovas, Nr. 5.

Asmenų su fizine negalia bei psichikos neįgaliųjų teisės

Žiniasklaidos monitoringas bei visuomenės nuomonės tyrimai atskleidė, kad yra nepakankamai pritaikoma fizinė ir informacinė aplinka asmenims su fizine negalia, neužtikrinama jų bei asmenų su psichikos negalia teisė į darbą. Išliko daugelis problemų, susijusių su asmens pripažinimu neveiksniu – asmens nedalyvavimas teismo procese, sprendžiant jo atžvilgiu neveiksnumo klausimą, teisė į teisinį atstovavimą neužtikrinimas, riboto veiksnio instituto nebuvimas bei neefektyvus globėjų atsakomybę užtikrinantis mechanizmas.

Fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymas asmenims su fizine negalia

Teisės aktai nustato reikalavimus dėl fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymo asmenims su fizine negalia poreikiams, tačiau jų įgyvendinimas praktikoje lieka probleminis. Neįgalūs asmenys, siekdami gyventi savarankišką ir pilnavertį gyvenimą, yra priversti gyventi jų poreikiams nepritaikytame būste, negali patekti į visuomeninės paskirties pastatus ir objektus, pasinaudoti visuomeninio transporto paslaugomis bei gauti viešą informaciją.

*Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*¹²⁶ numato, kad projektuojant sta-

tant, rekonstruojant viešosios paskirties pastatus, gyvenamąjį būstą ir jo aplinką, viešojo transporto objektus, skirtus keleiviams aptarnauti, būtina juos pritaikyti specifiniams neįgaliųjų poreikiams.

2006 metais gyvenamojo būsto ir jo aplinkos pritaikymo poreikis buvo patenkintas nepakankamai. Kasmet padaugėja apie 3500 asmenų, kuriems reikia pritaikyti gyvenamąjį būstą. Visą, iš dalies, ar visiškai pritaikyti būstą reikėtų 24 tūkstančiams neįgaliųjų.¹²⁷ 2006 metais Socialinės apsaugos ir darbo ministrė išleido įsakymą dėl neįgaliųjų integracijos finansavimo.¹²⁸ Įgyvendinant įstatymą, neįgaliųjų reikalų departamentas patvirtino aplinkos pritaikymo neįgaliesiems tvarką, kuri išskyrė jauno amžiaus (nuo 7 iki 24 metų) neįgaliuosius, kaip prioritetinę grupę.¹²⁹ Kyla klausimas ar toks sprendimas nėra diskriminacinis kitų neįgaliųjų atžvilgiu.

Lietuvoje yra apie 30 000 visuomeninių pastatų ir objektų (prekybos, viešo maitinimo, muziejų, mokyklų, bibliotekų, teatrų, bankų, paštų, ligoninių poliklinikų ir kitų)¹³⁰, kurie turėtų būti pritaikyti neįgaliųjų poreikiams. Tačiau tik nedidelė dalis šių pastatų ir objektų yra pritaikyti praktikoje. Pavyzdžiui, Kaune atliktas eksperimentas, kurio metu buvo bandoma pasinaudoti viešosios paskirties vietomis neįgalaus asmens vežimėlyje, parodė,

kad daugelis miesto pastatų – ligoninės, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos patalpos, viešoji biblioteka, centrinis knygynas, buvo nepritaikyti neįgaliųjų poreikiams. Pasak neįgaliųjų organizacijų atstovų, *Statybos techniniame reglamente*¹³¹ numatyti reikalavimai viešosios paskirties pastatų ir objektų pritaikymo neįgaliesiems nepaisoma todėl, kad nėra numatytos sankcijos už reikalavimų nesilaikymą.¹³²

Dėl nepritaikytos informacinės aplinkos, neįgalieji dažnai neturi galimybių pasinaudoti sveikajai visuomenės daliai prieinama informacija. Šiuo metu informacinė aplinka iš dalies yra pritaikoma subtitruojant kai kurias televizijos laidas, teikiant vertimą į gestų kalbą, iš dalies pritaikant mokyklinės programos ir vadovėlius¹³³, tačiau vykdomų priemonių mastas yra nepakankamas.

Informacinėms technologijoms ir komunikacinėms priemonėms sparčiai vystantis, valstybė turėtų dėti daugiau pastangų problemos išsprendimui. Kompensacinė technika, skirta neįgaliųjų informacijos prieinamumui gerinti yra brangi, todėl vien nevyriausybinių organizacijų pastangų neužtenka. Valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio ir finansinių resursų, kad neįgalieji dėl informacijos neprieinamumo nepatirtų izoliacijos ir galėtų gyventi pilnavertį gyvenimą.

Asmenų su fizine ir psichine negalia integravimas į darbo rinką

Asmenų su fizine ir psichine negalia darbinis užimtumas buvo užtikrinamas nepakankamai. Nors bedarbių skaičius šalyje mažėja, tačiau darbo biržos duomenimis, dirbančių asmenų su fizine negalia skaičius per paskutinius metus svyravo tarp 28–29 tūkstančių. Tik apie 15 % visų asmenų su fizine negalia dalyvauja darbo rinkoje.¹³⁴ 2006 metais Lietuvos darbo biržos statistikos skyriaus duomenimis, iš viso buvo įdarbinta 99 776 asmenų, iš kurių su fizine negalia sudarė 4338, t.y. tik 4 % visų įdarbintų žmonių.¹³⁵ Statistikos kiek yra dirbančių asmenų su psichikos sutrikimais nėra.

Norint įsidarbinti, susiduriama su profesinių įgūdžių ir kvalifikacijos stokos problema. Siekiant spręsti šią problemą, vykdomas neįgaliųjų darbo rinkos profesinis informavimas ir mokymas¹³⁶, tačiau ši paslauga, dažnai dėl susisiektimo sunkumų, informacinės aplinkos nepritaikymo, yra prieinama ne visiems asmenims – ji yra ypač sunkiai prieinama asmenims, gyvenantiems rajonuose ir turintiems sunkią negalią.

Ypatingai sudėtinga yra asmenų su psichine negalia integravimo į darbo rinką problema. Kaip parodė visuomeninės nuomonės tyrimas, visuomenėje ir darbdavių tarpe vyrauja neigiamas nuostatas į psichikos negalią turin-

čius asmenis – 56 % gyventojų mano, jog psichikos negalią turintys asmenys negalėtų dirbti apmokamo darbo.¹³⁷ Į klausimą ar būdami darbdaviu dalyviai priimtų į darbą asmenį su psichikos negalia, jei jis atitiktų darbuotojui keliamus reikalavimus – tik 6,3 % apklaustųjų tvirtai atsakė „taip“.¹³⁸

Dėl neigiamo nusistatymo, įsidarbinę asmenys su psichine negalia darbo vietoje yra priversti slėpti savo negalią¹³⁹, patiria diskriminaciją. Spauldoje buvo minimas atvejis, kai merginai įsidarbinus siuvelykloje, jos bendradarbėms šaipydamos sukiojo pirštą prie smilkinio bei nepagarbiai primindavo apie jos išskirtinumą.¹⁴⁰

Problemos susijusios su asmens pripažinimu neveiksniu

Dabartinis teisinis reglamentavimas leidžiantis pripažinti asmenį neveiksniu, sudaro sąlygas piktnaudžiauti šia galimybe, o pripažinus asmenį neveiksniu – pažeisti jo teises.

Sprendžiant klausimą dėl asmens pripažinimo neveiksniu, teismo procese dažnai nevykdoma *Civilinio proceso kodekso* nuostata, nurodanti, kad teisme turi dalyvauti asmuo, kurio atžvilgiu yra sprendžiamas neveiknumo klausimas. Tik tais atvejais, kai jo negalima iškviešti ir apklausti teisme ar įteikti jam teismo dokumentus, teismas gali bylą nagrinėti šiam asmeniui

nedalyvaujant.¹⁴¹ 2006 metų rugsėjį, Vilniaus apygardos teisme nagrinėjant apeliacinį skundą paaiškėjo, kad pirmos instancijos teismas pripažino asmenį neveiksniu jam nedalyvaujant teismo posėdyje, jis nebuvo tinkamai informuotas apie teismo priimtą sprendimą. Asmenų, nedalyvavusių teismo posėdyje, neinformavimas apie sprendimą pripažinti juos neveiksniais, yra šiurkštus, tačiau dažnas procesinių teisių pažeidimas Lietuvoje.¹⁴²

Dabartinis teisinis reglamentavimas nenumato privalomo teisinio atstovavimo, nežiūrint į tai, kad pripažinus asmenį neveiksniu, asmuo netenka daugelio civilinių, politinių ir ekonominių teisių, tame tarpe teisių disponuoti savo turtu, sudaryti sandorius, balsuoti ir dirbti. Europos žmogaus teisių teismas yra ne kartą pabrėžęs valstybės pozityvią pareigą užtikrinti teisinį atstovavimą bylose, kai yra keliamas asmeniui svarbus klausimas, vyksta sudėtingas teisminis procesas ir asmuo negali apginti savo teisinių interesų.¹⁴³ Atsižvelgiant į tai, kad sprendžiant neveiksnumo klausimą, sutampa visos aukščiau paminėtos sąlygos, Lietuvoje turėtų būti pataisyta įstatyminė bazė ir įtvirtintas privalomas teisinis atstovavimas neveiksnumo bylose.

Skirtingai nei daugelyje Europos šalių, Lietuvoje nėra įtvirtintas ribotas veiksnumas, kuris leistų asmenims išsaugoti dalį savo teisių. Nepaisant pla-

taus psichikos ir proto sutrikimų spektro, jų sunkumo laipsnio, visiems yra taikomi vienodai dideli teisių suvaržymai. Paradoksalu, tačiau įstatymas nenumato riboto veiksnumo taikymo galimybę alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis piktnaudžiaujantiems asmenims¹⁴⁴, tačiau nenumato tokios galimybės asmenims, turintiems lengvesnes psichikos sutrikimų formas. Įvedus riboto veiksnumo institutą, medicinos ekspertams ir teismams būtų suteikta daugiau galimybių objektyviai įvertinti asmens būklę ir lanksčiau taikyti teisių apribojimus. Todėl būtina papildyti dabartinį teisinį reglamentavimą, įvedant riboto veiksnumo institutą.

Apžvelgiamų metų laikotarpyje, padėtis liko nepakitusi dėl neveiksnių asmenų globotojų atsakomybės užtikrinančio efektyvaus mechanizmo nebuvimo.¹⁴⁵ Globėjas, netinkamai atliekantis pareigas, neužtikrinantis globotinio teisių ir interesų apsaugos, piktnaudžiaujantis suteiktomis teisėmis savanaudiškais tikslais, gali būti nušalintas nuo pareigų teismine tvarka. Tačiau inicijuoti tokią procedūrą teisme turi teisę tik savivaldybių ar apskričių globos institucijos arba prokurorai.¹⁴⁶ Ši tvarka neužtikrina pakankamos apsaugos nuo globėjų piktnaudžiavimų.

¹²⁶ *Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*, 11 straipsnio 1 dalis, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/>

getfmt?C1=e&C2=233791. Taip pat žr. *Statybos įstatymo* 6 straipsnio 3 dalį, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=290504.

¹²⁷ *Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programa*, 10.1 punktas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279741.

¹²⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Neįgaliųjų socialinės integracijos programų finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 2.2. punktas, „Valstybės žinios“, 2006 07 29, Nr. 83-3303.

¹²⁹ Neįgaliųjų reikalų departamentas, www.ndt.lt

¹³⁰ *Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programa*, 10.1 punktas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279741.

¹³¹ Aplinkos ministro 2001 m. birželio 14 d. įsakymu Nr. 317 patvirtintas *Statybos techninių reikalavimų reglamentas* STR 2.03.01:2001 „Statiniai ir teritorijos. Reikalavimai žmonių su negalia reikmėms“ (Žin., 2001, Nr. 53 – 1898). Reglamente nustatoma, kad miestų, miestelių ir kaimų teritorijos bei visi jų elementai turi būti suprojektuoti ir įrengti taip, kad nesukeltų kliūčių negalia turintiems žmonėms ir nebūtų kaip nors ribojamas jų laisvas gyvenimas, judėjimas ir veikla (19 punktas), http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=162430&p_query=&p_tr2=.

¹³² Dainoras Lukas, Neįgaliųjų vežimėliams – neįveikiamos kliūtys, „Kauno diena“, 2006 02 20, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8825436>.

¹³³ *Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programa*, 10.2 punktas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279741.

¹³⁴ Darbo ir socialinių tyrimų institutas, *Sunkiai integruojamų asmenų padėties darbo rinkoje analizė ir priemonės jų užtikrinimui didinti*, Vilnius, 2006 m., http://www.ldb.lt/files/sunkiai_integruojami.pdf.

¹³⁵ Duomenys pateikti tiesiogiai Lietuvos darbo biržos, statistikos skyriaus.

¹³⁶ Lietuvos darbo rinkos mokymo ir konsultavimo sistemą sudaro LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsteigta Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, jai pavaldžios 7 teritorinės darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybos, bei reguliavimo srityse esantys 10 darbo rinkos mokymo centrų, daugiau informacijos žr. <http://www.darborinka.lt>.

¹³⁷ BNS, Lietuvoje vengiama priimti į darbą žmones su psichine negalia, Delfi, 2006 04 03, <http://www.delfi.lt/news/daily/Health/article.php?id=9211120>.

¹³⁸ „Spinter tyrimai“, *Visuomenės nuomonės dėl asmenų, turinčių psichikos negalią, integracijos į darbo rinką tyrimas*, 2006 m. sausis – liepos mėn., http://www.gip-vilnius.lt/equal/visuomones_nuomone_2006_liepa.html.

¹³⁹ Giedrė Būdvytienė, Atsisukus varžteliui gyvenimas nesibaigia, „Kauno diena“, 2006 04 05, <http://www.kaunodiena.lt/?id=6&aid=36417>.

¹⁴⁰ Giedrė Petkevičiūtė, Darbdaviai bijo atsisukusio varžtelio, „Vakarų ekspresas“, 2006 04 14, <http://www.ve.lt/?data=2006-04-14&rub=1065924810&id=1144947336>.

¹⁴¹ *Civilinio proceso kodekso* 464 straipsnis.

¹⁴² Asta Radvilaitė, *Neveikšnumas – socialinė ir teisinė mirtis. Ar ateis pokyčių metas?*, 2006 10 05, <http://www.hrmi.lt/news.php?strid=2000&id=4066>.

¹⁴³ Žr. Europos žmogaus teisių teismo bylas *Aire v. Airija*, para. 26; *McVicar v. Jungtinė Karalystė* para. 48 ir 50; *P, C. and S. v. Jungtinė Karalystė*, para. 91.

¹⁴⁴ *Civilinio kodekso* 2.11 straipsnis.

¹⁴⁵ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSl, 2005, psl. 62.

¹⁴⁶ *Civilinio kodekso* 3.246 straipsnis, 3 dalis.

Policija ir žmogaus teisės

Kaip parodė 2006 metais atlikta visuomeninės nuomonės tyrimų kompanijos *Baltijos tyrimai* apklausa, 46 % Lietuvos gyventojų nepasitiki policija, manydami, jog ji yra susijusi su nusikaltėliais ir korumpuota bei blogai dirbanti. Policija pasitiki daug mažesnė gyventojų dalis negu kitose Europos Sąjungos valstybės narėse.¹⁴⁷

Vertinant 2006 metus tenka konstatuoti, jog liko neišspręstos daugelis problemų iš praėjusių metų – tai standartų neatitinkančios sąlygos policijos komisariatų areštinėse, netinkamos pareigūnų darbo sąlygos ir elgesys, neadekvačiai vartojant fizinę jėgą, piktnaudžiaujant pareigomis, nemandagiai elgiantis su asmenimis bei naudojant alkoholį darbo metu. Neužtikrinamas teisės į gyvybę pozityvus aspektas.

Teisės į gyvybę užtikrinimas

Be negatyvios pareigos nesikėsinti į žmogaus gyvybę, valstybė turi ir pozityvią pareigą užtikrinti, kad jos institucijų pareigūnų priežiūroje esantys žmonės neprarastų gyvybės, būtų imamasi reikiamų priemonių to išvengti. Europos žmogaus teisių teismas ne kartą yra pripažinęs valstybes pažeidus Konvencijos garantuojamą teisę į gyvybę, neįvykdžius šios pozityvios pareigos.

Lietuvoje teisės į gyvybę nepilną užtikrinimą iš dalies sąlygoja nepakankamas policijos pareigūnų profesinis pasiruošimas bei netinkamas pareigų vykdymas.

Šilalės rajone į policijos komisariatą kreipėsi moteris, bijodama dėl savo saugumo, prašydama apsaugoti ją nuo nužudyti grasinančio sugyventinio. Policijai nesiėmus jokių veiksmų, po mėnesio, sugyventinis savo grasinimus įvykdė – sodybos kieme nušovė moterį, sunkiai sužalojo jų 14-metį sūnų ir nusišovė pats. Policijos pareigūnui buvo pareikšti įtarimai, kad ignoravo pareiškėjos informaciją apie tai, jog sugyventinis grasina panaudoti prieš ją medžioklinį šautuvą.¹⁴⁸

Policijos areštinių problema

2006 metais viena iš aktualiausių problemų buvo reikalavimų neatitinkančios policijos komisariatų areštinių sąlygos.

Iš 46-ių šalyje veikiančių areštinių, tik 10-yje būklė yra gera.¹⁴⁹ Kaip pažymėjo Seimo kontrolierių įstaiga, likusiose areštinėse sąlygos neatitinka teisės aktuose numatytų reikalavimų – prasta kamerų higienos būklė, pažeidžiama nustatyta 5 kvadratinį metrų vienam asmeniui ploto norma, nesilaikoma asmenų paskirstymo į kameras tvarkos, pažeidžiama asmenų teisė į pasivaikščiavimą, naudojimąsi prausykla, neužtikrinama areštinėse laikomų asmenų

sveikatos apsauga, neužtikrinamas jų aprūpinimas poilsio bei higienos inventoriu, nėra pasivaikščiavimo kiemelių, apklausų bei pasimatymo patalpų, medicinos kabinetų.¹⁵⁰

Tokios areštinių sąlygos pažeidžia *Konstitucijoje* ir *Europos žmogaus teisių konvencijoje* numatytą nežmoniško, žeminančio elgesio bei baudimo draudimą, todėl dalis areštinių visai neturėtų būti eksploatuojamos.

Tenka apgailestauti, kad LR Vyriausybei patvirtinus *Areštinių renovavimo ir asmenų laikymo sąlygų gerinimo 2003–2007 metų programą*¹⁵¹, situacija iš esmės liko nepakitusi. Neefektyvus programos įgyvendinimas didžia dalimi yra susijęs su nepakankamu jos finansavimu. Nors 2006 metais pagal programą turėjo būti skirta 7,120 mln. litų, tačiau skirta buvo 3,633 mln. litų.¹⁵² Dėl netinkamo programos vykdymo, ją pabaigti tapo problematiška dėl pastarųjų metų sparčiai išaugusių darbų ir medžiagų kainų. Susidarius tokiai situacijai, būtų tikslinga apsvaistyti naujos 2008–2012 metų programos priėmimą.

Tuo tarpu policijos departamentas, gaudamas nors ir ne visas pagal programą numatytas lėšas, turėtų tikslingiau jas panaudoti. Pavyzdžiui, 2005–2006 metams skirtos lėšos areštinių poreikiams įgyvendinti, buvo skirtos naujam minkštam inventoriui įsigyti bei vaizdo stebėjimo sistemų įrenginių

remontui¹⁵³, kai daugelyje areštinių sulaikytiesiems trūksta elementarių higienos priemonių ir inventoriaus, yra neįrengti medicinos kabinetai, tardymo bei pasimatymo patalpos.

Besitęsiančios organizacinės problemos

Dalį žmogaus teisių pažeidimų sąlygoja prastos policijos pareigūnų darbo sąlygos, dėl darbuotojų stokos išaugę darbo krūviai ir netinkama vadyba.

Vis daugiau policijos pareigūnų palieka žemutinę grandį. Per pastaruosius ketverius metus policijos personalo kaita vidutiniškai siekė 10 %, tuo tarpu kai daugelyje ES valstybių narių šis rodiklis yra kelis kartus mažesnis. Per šį laikotarpį iš tarnybos policijoje atleidžiamų pareigūnų vidutinis skaičius (6,9 %) buvo beveik du kartus didesnis už priimamų į tarnybą (3,2 %). Tai lėmė vis didėjantį policijos pareigūnų poreikį, kuris per ketverius metus išaugo daugiau kaip du kartus ir siekia 11,4 %.¹⁵⁴ Todėl tolygiai didėja liekančių policijos pareigūnų darbo krūvis.

Viena iš pagrindinių priežasčių dėl kurių policijos pareigūnai palieka tarnybą ir mažėja norinčių užimti jų vietas, yra netinkamos darbo sąlygos ir materialinis aprūpinimas. Tik apie 10 % policijos įstaigų būstinių atitinka nustatytus reikalavimus, trūksta lėšų įsigyti technines, kanceliarines priemones ir net tarnybines uniformas.¹⁵⁵

Be materialinių resursų trūkumo, netinkamas darbo sąlygas lemia ir besitęsianti prastos vadybos problema.¹⁵⁶

2006 metais kritinė situacija susiklostė daugelyje policijos komisariatų. Birželio pabaigoje keturiasdešimt šeši Kaišiadorių policijos komisariato pareigūnai kreipėsi raštu į visuomenę, Policijos departamentą ir Vidaus reikalų ministeriją dėl netinkamo darbo organizavimo¹⁵⁷, rugpjūčio mėnesį Kėdainių rajono policijos komisariatą ketino palikti beveik visi operatyviniai darbuotojai ir tyrėjai – t. y. 95 % darbuotojų. Pasak Ikiteisminio tyrimo įstaigų profesinės sąjungos, panašių nepasitenkinimo atvejų buvo maždaug dviejuose trečdaliuose šalies komisariatų.¹⁵⁸

Netinkamas pareigūnų elgesys

2006 metais policijos pareigūnų elgesys ne visada atitiko etikos kodekse ir teisės aktuose numatytus reikalavimus. Tarp netinkamo elgesio pavyzdžių buvo neadekvatus fizinės jėgos panaudojimas, piktnaudžiavimas pareigomis, nemandagus elgesys su asmenimis bei buvimas neblaivaus stovio darbo vietoje.

Žiniasklaidoje buvo pranešta, kad Panevėžyje policijos pareigūnai, neįleidę blaivaus jaunuolio į naktinį klubą, jį smarkiai sumušė, palikdami kaktoje 5 cm. randą. Nukentėjęs asmuo tvirtino, kad net Kosovo taikos palaiškymo misijos metu nepatyrė tokio

brutalaus jėgos vartojimo ir žeminančio elgesio.¹⁵⁹

Žiniasklaidos pranešimu nemandagų ir žeminančių elgesį iš Panevėžio ikiteisminio tyrimo pareigūnės teko patirti apklausiamai byloje nepilnametei ir jos tėvams, kuriuos pareigūnė išvadino juokdariais, primindama savo aukštą išsilavinimą ir svarbą.¹⁶⁰

Vilniaus policijos komisariato pareigūnai, įtarus asmenį turint padirbtą vairuotojo pažymėjimą, jį sulaikė, uždarė į areštinę ir pralaikė ilgiau nei šešias valandas, nors sulaikytas asmuo paaikšino, kad vairuotojo pažymėjimas jam buvo išduotas Panevėžyje, o Panevėžio miesto vyriausiojo policijos komisariato pareigūnas telefonu šį faktą patvirtino.¹⁶¹

Žiniasklaida ne kartą informavo, kad policijos pareigūnai darbo metu buvo neblaivūs. Pavyzdžiui, Šilutės rajono policijos komisariate darbo metu buvo rasti neblaivūs pareigūnai.¹⁶² Neblaivus Klaipėdos policijos komisaras sulaikomas atsisakė sustoti ir kurį laiką buvo persekiojamas savo kolegų.¹⁶³ Mažeikių rajone neblaivus policininkas įsivėlė į muštynes,¹⁶⁴ o Telsių rajone neblaivus kriminalistas sumušė gyventoją ir apgadino jo automobilį.¹⁶⁵

Netinkamas policijos pareigūnų elgesys turi atoveiksmio efektą – mažėja gyventojų pagarba policijos pareigū-

nams. Palyginus su kitais teiginiais, mažiausias kiekis visuomenės nuomonės apklausos respondentų sutiko su teiginiu, jog „Lietuvoje policijos pareigūno darbas yra gerbiamas“.¹⁶⁶

¹⁴⁷ Visuomenės nuomonės tyrimo kompanijos „Baltijos tyrimai“ tyrimas, *Lietuvos gyventojai apie policiją* (2006 m. balandis), <http://www.policija.lt/apklausa/index.php>.

¹⁴⁸ Daugiau žr. Žaneta Skersytė, Piktnaudžiamu kaltintas policininkas antrą kartą išteisintas, „Vakarų ekspresas“, 2006 04 21, <http://www.ve.lt/?data=2006-04-21&rub=1065924813&id=1145547449>.

¹⁴⁹ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m., psl.16, <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁵⁰ Ten pat.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 141 patvirtinta *Areštinių renovavimo ir asmenų laikymo sąlygų gerinimo 2003–2007 m. programa*.

¹⁵² Seimo kontrolieriaus Romo Valentukevičiaus veiklos ataskaita, 2005 m. sausio 1 d. – 2005 m. gruodžio 31 d., 20 psl., <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁵³ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m., 17 psl., <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁵⁴ *Lietuvos policijos sistemos plėtros Programos projektas*, II. Esamos būklės įvertinimas, para. 32, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=276516.

¹⁵⁵ *Lietuvos policijos sistemos plėtros programa*, patvirtinta LR Seimo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. X-1010, II skyrius „Esama būklė“, para. 12, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=289590>.

¹⁵⁶ Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTSL, 2005.

¹⁵⁷ Kaišiadorių policininkai sukilo prieš savo vadovą, lrytas.lt, 2006 08 03, [http://www.lrytas.lt/?data=20060803&id=11545852391153074589 &view=4](http://www.lrytas.lt/?data=20060803&id=11545852391153074589&view=4).

¹⁵⁸ BNS, Kėdainių kriminalistai nusprendė nebekentėti, Balsas.lt, 2006 08 07.

¹⁵⁹ Limina Kepalaitė, Randas kaktoje primins pažeminimą, „Panevėžio rytas“, 2006 08 23, [http://lrytas.lt/?id=11562772601156084510 &view=4](http://lrytas.lt/?id=11562772601156084510&view=4).

¹⁶⁰ Inga Kontrimavičiūtė, Panevėžys tyrėjai – juokdarių miestas, „Sekundė“, 2006 04 20, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=9354666>.

¹⁶¹ Seimo kontrolieriaus Romo Valentukevičiaus darbo ataskaita 2006 m. sausio 1 d. – 2006 m. gruodžio 31 d., 18 psl., <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁶² Žaneta Skersytė, Stikliuką kilnoję pareigūnai sulaukė įvertinimo, „Vakarų ekspresas“, 2006 04 04, <http://www.ve.lt/?data=2006-04-04&rub=1065924813&id=1144078232>.

¹⁶³ BNS, Neblaivus policininkas nepaisė ir greičio ženklų, 2006 11 28, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=11354935>.

¹⁶⁴ Neblaivus policininkas įšivėlė į muštynes, LNK, 2006 04 25.

¹⁶⁵ Ieva Urbonaitė, Kriminalistas sumušė Telšių rajono gyventoją ir apgadino jo automobilį, Delfi, 2006 10 16, http://www.mediabv.lt/zinpr_det.php?id=8694.

¹⁶⁶ „Baltijos tyrimai“, *Lietuvos gyventojai apie policiją* (2006 m. balandis), <http://www.policija.lt/apklausa/index.php>.

Įkalinimų asmenų teisės

Aktualiomis problemomis, kaip ir praėjusiais metais, išliko nuteistųjų įdarbinimas, reabilitacija įkalinimo įstaigose bei jų integravimas į visuomenę po bausmės atlikimo.¹⁶⁷

2006 metais laisvės atėmimo įstaigose išryškėjusios problemos buvo reikalaujimų neatitinkančios sąlygos – perpildytos įkalinimo įstaigos, rūkymo toleravimas gyvenamosiose patalpose. Neužtikrinama įkalinimų asmenų apsauga nuo kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio jų atžvilgiu. Išryškėjo teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejai – neužtikrinamas informacijos konfidencialumas apie asmens sveikatą, nustatyti nuteistųjų korespondencijos cenzūravimo atvejai, pažeidžiama nuteistųjų teisė į pasimatymus. Buvo nustatyta, kad yra netolygiai paskirstomas įkalinimo įstaigų pareigūnų darbo krūvis.¹⁶⁸

Reikalavimų neatitinkančios laisvės atėmimo įstaigų sąlygos

Laisvės atėmimo įstaigų pareigūnai privalo užtikrinti įkalinimų asmenų apsaugą nuo kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio jų atžvilgiu. Tačiau žiniasklaidos pranešimai kelia įtarimų dėl šios apsaugos praktinio įgyvendinimo.

Panevėžio pataisos namuose suimtoji teigė patyrusi smurtą nuo kartu su ja kalinčių moterų. Pasak nukentėjusios, atokioje vietoje ketvertas moterų ją smaugė, mušė, iškarpė plaukus ir prievartavo. Nuteistoji mano, kad apie pasityčiojimą žinojo ir budinčios pareigūnės, tačiau nesikišo. Į jos prašymus iškelti baudžiamąją bylą dėl kankinimo pataisos namų administracija reagavo vangiai. Tik žiniai apie įvykį išėjus už pataisos namų sienų, buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl viešosios tvarkos pažeidimo.¹⁶⁹

Šiaulių tardymo izoliatoriuje, nepaisant 2005 metais padarytų Seimo kontrolierės pastabų, buvo toliau naudojama taip vadinama guminė keturių kvadratinių metrų ploto kamera. Šios kameros sienos ir grindys yra apmuštos minkšta medžiaga, kameroje nėra lango, joje naudojamas dirbtinis apšvietimas, nėra baldų. Kameros paskirtis – nuraminti įsisiautėjusius kalinamuosius. Įkalintų asmenų tvirtinimu, kameroje jie buvo laikomi surakinti antrankiais.¹⁷⁰

Pažymėtina, jog laikant asmenį patalpoje, kurios plotas nesiekia penkių kvadratinių metrų, be natūralaus apšvietimo, minimalių baldų ir surakintą antrankiais, yra pažeidžiama *Europos žmogaus teisių konvencija*. Europos žmogaus teisių teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad asmens įkalinimo sąlygos, neturi sukelti asmeniui tokių kančių ir sunkumų, kurių intensyvu-

mas viršytų neišvengiamai kalinimui būdingą kentėjimo laipsnį.

Kalėjimų departamentas turėtų imtis priemonių užtikrinti, jog žmogaus teisės pažeidžiančios guminės kameros nebūtų naudojamos nei vienoje laisvės įkalinimo įstaigoje.

Laikomų įkalintų asmenų skaičius kai kuriose laisvės atėmimo vietose vis dar viršija leistiną normą. Ši problema yra ypač aktuali tardymo izoliatoriuose. 2006 metų pradžioje Šiaulių tardymo izoliatoriuje perpildymo lygis siekė 68 %, laisvės atėmimo vietų ligoninėje – 35 %, Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime – 22 %, Kauno tardymo izoliatoriuje – 6 %.¹⁷¹

Kartais pasirinkti pareigūnų žingsniai, sprendžiant perpildymo problemą, yra sunkiai suvokiami. Pavyzdžiui, grupė asmenų buvo perkelta iš Šiaulių tardymo izoliatoriaus į Lukiškių tardymo izoliatorių. Tiriant vieno iš perkeltų asmenų skundą buvo nustatyta, kad Lukiškių izoliatoriuje vienam asmeniui teko 1,5 kvadratinių metrų ploto – tai yra 3,5 kvadratinių metrų mažiau nei nustatyta higienos normose.¹⁷² Šiaulių tardymo izoliatoriuje, kaip parodė tyrimas, vienam asmeniui teko 2 kvadratiniais metrais daugiau nei Lukiškių tardymo izoliatoriuje.¹⁷³ Tinkamai neįvertinus Lukiškių tardymo izoliatoriaus sąlygų, įkalintų asmenų laikymo sąlygos buvo nepagerintos, bet pablogintos.

Prie blogų įkalinimo sąlygų prisideda ir kai kurių įkalinimų asmenų priverstinis pasyvus rūkymas gyvenamosiose patalpose. Žiniasklaida pranešė, kad į Nacionalinę tabako ir alkoholio kontrolės koaliciją kreipėsi kalintis asmuo iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo, prašydamas apsaugoti nuo pasyvaus rūkymo kameroje, kurioje be jo, dešimties kvadratinių metrų plote, buvo apgyvendinti dar penki nuteistieji.¹⁷⁴

Seimo kontrolierių įstaigos nuomone, priverstinis asmens pasyvus rūkymas prieštarauja *Lietuvos Respublikos Konstitucijoje* įtvirtintai valstybės pareigai rūpintis žmonių sveikata bei Europos Žmogaus teisių teismo praktikai, teigiančiai, jog valstybė, nepasaugodama asmens nuo cigaretės dūmų, neįvykdo savo pareigos saugoti asmens sveikatą.¹⁷⁵

Kardomojo kalinimo įstatymas bei *Kardomojo kalinimo vietų vidaus tvarkos taisyklės* nenumato įkalinimų asmenų skirstymo į rūkančius ir nerūkančius, tačiau *Tabako kontrolės įstatyme* yra numatyta, kad rūkyti draudžiama bendrose gyvenamosiose, kitose bendro naudojimo patalpose, kuriose nerūkantieji gali būti priversti kvėpuoti tabako dūmais užterštu oru.¹⁷⁶ Todėl, nesant specialaus teisinio reguliavimo dėl tabako gaminių vartojimo laisvės atėmimo įstaigose, turėtų būti taikomos *Tabako kontrolės įstatymo* normos.

Teisė į privataus gyvenimo gerbimą

Teisė į privataus gyvenimo gerbimą apima ir asmens teisę į informacijos apie sveikatą konfidencialumą. Seimo kontrolierių įstaigos tyrimų metu, buvo nustatytas ne vienas šios teisės pažeidimo atvejis laisvės atėmimo įstaigose.

Pravieniškių 3-ųjų pataisos namuose direktoriaus įsakymu į narkologinę įskaitą įrašyti nuteistieji paskiriami į du būrius, privalo nešioti dešinėje krūtinės pusėje prisegtą asmens identifikavimo ženklą su mėlyna juostele ir yra izoliuojami nuo bendravimo su kitais nuteistaisiais ar suimtaisiais.¹⁷⁷

Panašus atvejis buvo nustatytas Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, kur vadovaudamasis *Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcija*, direktorius įsakė, kad nuteistieji, įrašyti į įskaitą asmenų linkusių nusižudyti, žalotis ar užpulti, nešioti specialiai pažymėtus identifikavimo ženklus – ant drabužių viršaus kortelę su vardu, pavarde, nuotrauka ir rudos spalvos įstriža juosta. Asmenims būtų taikomi režimo reikalavimai, išskiriantys juos iš kitų nuteistųjų ar suimtųjų tarpo.¹⁷⁸

Pataisos įstaigų vadovai, taikydami tokias priemones, pažeidžia *Konstitucijoje* bei *Europos žmogaus teisių konvencijoje* įtvirtintą žmogaus teisę į privatumą, kuri apima informacijos apie sveikatą slaptumą. Žymint asmenis įrašytus į narkologinę įskaitą, yra pa-

žeidžiamas ir *Narkologinės priežiūros įstatymas*, kuriame numatyta, kad tvarkant narkologinių ligonių apskaitą, turi būti užtikrinamas informacijos apie paciento asmens sveikatą konfidencialumas.¹⁷⁹

Dėl neišbaigtos įstatyminės bazės ir netinkamo jos taikymo, beveik visus 2006 metus buvo pažeidžiama nesutuokusių nuteistųjų teisė į pasimatymus su sugyventiniais, reikalaujant iš pastarųjų pateikti partnerystę patvirtinančius dokumentus.

Nežiūrint į tai, kad yra nepriimtas įstatymas, reglamentuojantis partnerystės įregistravimo tvarką, vadovaujantis *Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėmis*, asmenys, atvykę į pasimatymą su nuteistuoju, privalėdavo pateikti dokumentą apie partnerystę, įregistruotą įstatymų nustatyta tvarka.¹⁸⁰ Nors akivaizdu, kad atvykę asmenys tokio dokumento pateikti neturėjo galimybės, laisvės atėmimo įstaigų pareigūnai vadovaudamiesi įstatymo raide, nesuteikdavo nuteistiesiems ilgalaikių pasimatymų su jų sugyventiniais.¹⁸¹ Tik įsikišus Seimo kontrolieriui, teisingumo ministras 2006 m. gruodžio 29 d. įsakymu¹⁸² pakeitė šią ydingą praktiką.¹⁸³

2006 metų lapkričio mėn. Europos žmogaus teisių teismas byloje *Čiapas prieš Lietuvą*, pripažino, kad Šiaulių įkalinimo įstaigos kalinio korespon-

dencijos cenzūravimas susirašinėjant su žmona buvo nepateisinamas ir pažeidė *Europos žmogaus teisių Konvencijos* garantuojamą teisę į privataus bei šeimos gyvenimo gerbimą.¹⁸⁴

Europos žmogaus teisių teismas sprendime pažymėjo, kad Lietuvos teisės aktai, reglamentuojantys korespondencijos cenzūrą turi būti detalieai apibrėžti ir aiškūs, jie turi numatyti priimtų sprendimų cenzūruoti korespondenciją patikrinimo mechanizmą. Lietuvos *Kardomojo kalinimo įstatymas* leidžia tyrėjo, prokuroro ar teismo nutartimi¹⁸⁵ atplėšti laiškus, juos skaityti, konfiskuoti, užlaikyti ar kitaip cenzūruoti korespondenciją, tačiau nenumato konkrečių reikalavimų dėl nutarimų paskirties, turinio bei korespondencijos kontrolės trukmės. Netobula Lietuvos įstatyminė bazė, reglamentuojanti kalinamųjų korespondencijos cenzūrą, turėtų būti nedelsiant pataisyta.

¹⁶⁷ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTISI, 2005, 54–55 psl., <http://www.hrmi.lt/project.php?strid=1191&id=3850>.

¹⁶⁸ Valstybės kontrolė nustatė, kad Alytaus pataisos namuose, kuriuose bausmę atlieka pavojingi recidyvistai bei ŽIV infekuoti asmenys, vienam pareigūnui tenka daugiau nei šeši nuteistieji. Tuo tarpu Vilniaus 1-uose pataisos namuose, kuriuose bausmę atlieka daugiausia buvę valdžios institucijų tarnautojai, teisėsaugos, teismų, kontrolės institucijų atstovai, vienam pareigūnui tenka vienas nuteistasis. Žr. Lietuvos Respublikos Valstybės Kontrolė, Kalėjimų

departamento veiklos Valstybinio audito ataskaita, psl. 25, 2006 11 13, www.vkontrole.lt/veikla_ataskaita.php?1495.

¹⁶⁹ Žaneta Skersytė, Moterų kalėjime – smurtas ir cenzūra, „Vakarų ekspresas“, 2006 04 12, <http://www.vc.lt/?data=2006-04-12>.

¹⁷⁰ Seimo kontrolierius nustebino „guminės“ kameros, Delfi, 2006 04 05.

¹⁷¹ Kalėjimo departamento bei jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių 2005 metų veiklos pagrindiniai duomenys, Kalėjimų departamento ataskaita, lentelė „Perpildytos įkalinimo įstaigos 2006-01-01“, psl. 16, http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1.

¹⁷² Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 22d. įsakymu Nr. 461 patvirtinta higienos norma HN 76:1999 „Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigos. Įrengimas, eksploataavimo tvarka, sveikatos priežiūra“ nustato, jog tardymo izoliatoriaus kameroje vienam asmeniui skiriamas plotas turi būti ne mažesnis kaip 5 m².

¹⁷³ Seimo Kontrolierių darbo ataskaita 2006, 34 psl., <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁷⁴ Nerūkantys kaliniai nori uždrausti rūkyti kameroje, Delfi, 2006 11 09, <http://www.delfi.lt/news/daily/Health/article.php?id=11173111>.

¹⁷⁵ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m., psl. 32, <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁷⁶ *Tabako kontrolės įstatymas*, 19 straipsnio 1 dalies 3 punktas, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=279471.

¹⁷⁷ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m., psl. 30, <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁷⁸ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. 4/07-130 patvirtinta *Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcija*, 137 punktas, http://www.kalejimudepartamentas.lt/default.aspx?item=ta_kddisak&id=1762.

¹⁷⁹ *Narkologinės priežiūros įstatymo* 4 straipsnio 5 dalis, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=259522&p_query=Narkologin%EBs%20prie%FEi%FBros%20%E1statymas&p_tr2=2.

¹⁸⁰ *Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės*, patvirtintos LR teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. 194, 102 ir 114 punktas, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=216039&p_query=&p_tr2=.

¹⁸¹ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m., psl. 32, <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁸² „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-490, 2006 m. gruodžio 29 d.

¹⁸³ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m., psl. 33, <http://www.lrski.lt/files/233.pdf>.

¹⁸⁴ *Byla Čiapas v. Lietuva*, <http://cmiskp.echr.coe.int>.

¹⁸⁵ *Kardomojo kalinimo įstatymo* 15 straipsnio 1 dalis.

Nusikaltimų aukų teisės

Nusikaltimų aukų teisių apsauga 2006 metais pakito nežymiai. Priėmus reikiamus baudžiamųjų įstatymų pakeitimus ir papildymus, tarp pozityvių pokyčių paminėtinas didesnis aukų teisės į informavimą užtikrinimas. Dabar auka, pareiškusi norą, turi būti informuojama apie nusikaltusiojo suėmimą, įkalinimą bei paleidimą. Pagrindinėmis problemomis išliko: pareigūnų atsisakymas pradėti ikiteisminius tyrimus, žalos, padarytos smurtiniais nusikaltimais, neefektyvi kompensavimo tvarka bei valstybės garantuojamos teisinės pagalbos neefektyvumas.

Įsisenėjusi problema – nepagrįsti ikiteisminių tyrimų pareigūnų atsisakymai pradėti ikiteisminius tyrimus.¹⁸⁶ 2005 m. tyrimas parodė, kad teisėsaukos institucijos registruoja tik apie dešimtadalį visų padaromų nusikalstamų veikų.¹⁸⁷ Policijos pareigūnai, nereaguodami į pranešimus telefonu, nepriimdami pareiškimų, atsisakydami pradėti ikiteisminius tyrimus, siekia gerinti policijos įstaigos darbo rezultatus. Šią problemą neseniai pripažino aukštas generalinės prokuratūros pareigūnas.¹⁸⁸

Įstatymas numato smurtinių nusikaltimų aukoms gauti kompensaciją dėl patirtos žalos, tačiau auka, įgyvendindama šią teisę, susiduria su eile kliū-

čių, tarp kurių yra informacijos stoka apie kompensacijos gavimo galimybę, sudėtinga prašymo dėl kompensacijos pateikimo tvarka, nepagrįstas aukų teisių ribojimas avansinės žalos kompensavimo atvejais bei žalos kompensavimo ribojimas nenustačius kaltininko.

2006 metais Teisingumo ministerija išnagrinėjo 70 prašymų dėl kompensacijos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos, iš kurių 20 buvo patenkinti, 50 – atmesti.¹⁸⁹ Taigi, dėl žalos kompensavimo kreipėsi nedidelė dalis smurtinių nusikaltimų aukų ir tik ketvirtadalis besikreipusiųjų sulaukė žalos kompensavimo.¹⁹⁰ Tai byloja apie nusikaltimo aukų nepakankamą žinojimą apie žalos dėl smurtinių nusikaltimų kompensavimo galimybę.

Priemonės, kurių buvo imtasi informuojant nusikaltimo aukas apie galimybę gauti kompensaciją dėl smurtinių nusikaltimų, vertintinos kaip nepakankamai efektyvios. Be atitinkamos informacijos paskelbimo *Valstybės žiniuose*, lankstinukų parengimo bei nuorodos Teisingumo ministerijos interneto svetainėje¹⁹¹, pareigūnai, administruojantys nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, galėtų organizuoti tikslines informacines kampanijas, nukreiptas kaip į nusikaltimo aukas, taip ir į pareigūnus bei nevyriausybinio sektoriaus aktyvistus. Pavyzdžiui, efektyviai informacijos sklaidai galėtų būti organizuojami informaciniai seminarai, policijos pareigūnams,

advokatams, teisėjams, nevyriausybi-
nių organizacijų bei žiniasklaidos at-
stovams.¹⁹²

Prašymo sumokėti kompensaciją for-
ma yra sudėtinga, reikalaujanti pa-
teikti išsamią informaciją bei pridėti ei-
lę pagrindžiančių dokumentų. Auka,
neturinti teisinio išsilavinimo, susidū-
rusi su eile teisinių formuluočių, nu-
rodytais kodeksų straipsniais, jų dali-
mis, gali nesuprasti ką reiškia vienas ar
kitas reikalavimas.

Norint užtikrinti kompensavimo tvar-
kos prieinamumą ir efektyvumą, būti-
na atsisakyti sukurto institucinio – biu-
rokratinio modelio. Pasaulinė žalos
kompensavimo iš valstybės praktika
rodo, kad aukai dokumentų rengimo,
kitų susijusių procedūrų našta, pa-
prastai nėra perkeliama. Šią funkciją
atlieka pareigūnai, dirbantys atitinka-
muose fonduose, pavieniais atvejais –
specialias paslaugas teikiančios nevy-
riausybinės ar vyriausybinės organiza-
cijos. Pageidautina, jog Lietuvoje bū-
tų pritaikyta pasauline praktika – au-
kai turėtų pakakti žodžiu ar raštu pa-
reikšti norą, kad būtų pradėta prašy-
mo nagrinėjimo procedūra.

Įstatymas nustato nusikaltimo aukų
grupę, kuriai gali būti suteikiama kom-
pensacija dėl patirtos žalos avansu, ta-
čiau tokiu būdu kompensacija yra su-
teikiama tik asmenims, kuriems smur-
tinio nusikaltimo pasekoje buvo sun-

kiai sutrikdyta sveikata arba aukų, ku-
rių gyvybė buvo atimta smurtiniais nu-
sikaltimais, artimiesiems – sutuokti-
niams ir išlaikytiniams. Toks reguliavi-
mas neatsižvelgia į tai, kad žalos kom-
pensavimas avansu gali būti aktualus
ir aukoms, patyrusioms ne itin sun-
kius sveikatos sutrikimus. Neretai nu-
kentėjusiam asmeniui yra reikalinga
medicininė pagalba nedelsiant, norint
išvengti sveikatos komplikacijų. Finan-
sinė parama aukai gali būti reikalinga
ir dėl reabilitacijos ar papildomų pa-
slaugų pirkimo.

Kompensacija aukai, išskyrus gyvybės
atėmimo ir sunkių sveikatos sutrikdy-
mų atvejais, suteikiama tik tada, kai
bylose yra nustatytas kaltas asmuo. At-
sižvelgiant į tai, kad ikiteisminis bylos
tyrimas, nenustačius kalto asmens, gali
užtrukti ne vienerius metus, o auka jau
yra patyrusi žalą dėl smurtinio nusi-
kaltimo, kompensacijos išmokėjimas
neturėtų būti siejamas su kalto asmens
nustatymo faktu.

Trūksta informacijos apie valstybės
garantuojamos teisinės pagalbos pa-
slaugas. *Baltijos tyrimų* visuomenės
nuomonės apklausa parodė, kad
59 %, 15–74 metų amžiaus respon-
dentų nebuvo girdėję apie pirminę tei-
sinę pagalbą, o 70 % – apie antrinę
teisinę pagalbą.¹⁹³

2006 metais padidėjo nusiskundimų
dėl teikiamos nemokamos teisinės pa-

galbos kokybės. Vienas iš veiksnių, įtakojančių prastą teisinės pagalbos kokybę – teisininkų specializacijos nebuvimas.

Pasitaiko, kad reikiama pagalba yra suteikiama nepilnai arba visai neužtikrinama. Buvo pastebėta, kad praėjus pirminei konsultacijai įstatyme numatyti vienai valandai, atsisakoma toliau konsultuoti asmenį, neaptarus visų su problema susijusių klausimų. Pasitaikė atveju, kad kai kuriose savivaldybėse nebuvo suteikiama teisinė pagalba dėl savalaikio teisininkų neįdarbinimo.

Nusikaltimo aukos, pripažintos byloje nukentėjusiais, turi teisę į nemokamą antrinę teisinę pagalbą, tačiau pasitaiko, kad ši teisė nėra užtikrinama. 2006 metais buvo užregistruotos 35 277 baudžiamosios bylos, kuriose ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teismai užtikrino gynėjus įtariamiesiems ir kaltinamiesiems. Tuo tarpu valstybės garantuotos teisinės pagalbos tarnybos suteikė antrinę teisinę pagalbą 441-am asmeniui.¹⁹⁴ Nedideli nusikaltimo aukoms suteiktos teisinės pagalbos atvejų skaičių, didžia dalimi sąlygoja informacijos stoka apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, sąlygas ir tvarką.

¹⁸⁷ Uscila. R. Viktimologijos pagrindai, Vilnius – Mokslo aidai, 2005 m., psl. 23–24.

¹⁸⁸ Generalinio prokuroro G. Jasaičio pasisakymas televizijos laidoje „Dviguba tiesa“, 2007 03 07, 5 televizijos kanalas.

¹⁸⁹ Patenkinus 20 prašymų, buvo išmokėta 55 888,12 litų kompensacijos (vidutiniškai po 2794 litus).

¹⁹⁰ Iš 50 prašymų – 14 buvo netenkinti, nes buvo prašoma kompensuoti žalą dėl smurtinio nusikaltimo, įvykdyto iki 2005 m. liepos 1 d. (pagal Įstatymo 17 straipsnį kompensuojama tik po 2005 m. liepos 1 d. padarytų smurtinių nusikaltimų žala).

¹⁹¹ Teisingumo ministerijos internetinis puslapis: <http://www.tm.lt/default.aspx?item=smurt>.

¹⁹² Pažymėtina, jog priimant *Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą* buvo remtasi ir tarptautiniais teisės aktais, tarp jų 2004 m. balandžio 29 d. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2004/80/EB „Dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms“, taip pat 1983 m. Europos konvencija „Dėl kompensacijos smurtinių nusikaltimų aukoms“, kuriuose aiškiai nurodomas aukos informavimo būtinumas, valstybės pareiga imtis priemonių, užtikrinti aukų informavimą apie žalos kompensavimo galimybes.

¹⁹³ „Baltijos tyrimai“, *Lietuvos gyventojų apklausa apie teisinės institucijas*, 2006 m.

¹⁹⁴ Teisingumo ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. 2007 m. vasario 19 d. Nr. (1.40.) - 7R - 2008

¹⁸⁶ Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: Apžvalga, ŽTISI, 2005, psl. 58–59.

ŽMOGAUS TEISIŲ
ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE
Apžvalga

Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Dizainerė *Nijolė Juozapaitienė*

2007 05 02, 4,5 leid. apsk. 1.

Išleido leidykla „Eugrimas“, Kalvarijų g. 98-36, LT-08211 Vilnius

Tel./faks. (8~5) 273 39 55, info@eugrimas.lt

Puslapis internete: www.eugrimas.lt

Spausdino Uždaroji dizaino ir leidybos AB KOPA, Kampo 7, LT-50153 Kaunas

Puslapis internete: www.kopa.eu

ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTAS

Didžioji g. 5, LT-01128, Vilnius

hrmi@hrmi.lt

www.hrmi.lt

ISSN 1822-4598